

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КАШТЕЛЬЯН ДЕНИС РУСЛАНОВИЧ

Допускається до захисту:
в. о. завідувача кафедри
германської філології
канд. філол. наук
.....Білецька О. В.
(підпис)
«___» _____ 20__ р.

ДІЄСЛОВА МОВЛЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ
МОВАХ

Спеціальність 035 «Філологія»

Спеціалізація 035.043 «Германські мови та літератури (переклад включно),
перша німецька»

Освітня програма «Німецька та друга іноземна мови та літератури
(переклад включно)»

Магістерська робота

Науковий керівник:
Данцл Л. С.,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри
германської філології

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 20__

АНОТАЦІЯ

Каштельян Денис Русланович. Дієслова мовлення в німецькій та українській мовах. Спеціальність 035 «Філологія». Спеціалізація 035.043 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша німецька». Освітня програма «Німецька мова і переклад». Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021. – с.

Останнім часом вага лінгвістики збільшується. З початком процесу вступу України до Європейського Союзу актуалізуються відносини нашої держави з європейськими «гігантами»: Німеччиною, Францією, Британією (незважаючи на вихід цієї країни з ЄС). Відтак, на часі постає питання мови – інструменту взаєморозуміння. Проте, між слов'янськими та германськими мовами існує величезна різниця. Вона стосується зокрема лексико-семантичних, прагматичних, функціональних тощо особливостей цих мов. Потенціал мовленнєвої лексики – значний зріз мови, котрий особливо важливий у процесі комунікації. Цими параметрами й обумовлюється актуальність нашого дослідження.

Якщо об'єкт даної розвідки – дієслова мовленнєвої дії сучасних германської та слов'янської мов, то предметом роботи постають лексико-семантичні, функціональні та структурні особливості дієслів на позначення мовлення в німецькій та українській мовах. Ми поставили перед собою мету виявити лексико-семантичну організацію дієслів на позначення мовлення та психолінгвістичні особливості процесу комунікації і його реалізацію за допомогою дієслів на позначення мовлення, здійснити системне дослідження дієслів на позначення мовлення на основі комплексного підходу, з урахуванням парадигматичних характеристик слова.

У процесі виконання дослідження ми, на основі аналізу існуючих праць щодо проблеми дієслів на позначення мовлення, визначили теоретичну базу та термінологічний апарат для подальшого практичного дослідження дієслів на позначення мовлення у системі мови. За допомогою суцільної вибірки з

лексикографічних джерел нам, зокрема, вдалося зібрати повний корпус дієслів на позначення мовлення у рамках германської та слов'янської мов. Також було досліджено лексико-семантичні характеристики дієслів на позначення мовлення та створено лексико-семантичну класифікацію зібраного корпусу дієслів на позначення мовлення у рамках германської та слов'янської мов.

Розділи нашого дослідження були присвячені, у тому числі, розгляду парадигматичних відносин в лексико-семантичних групах дієслів на позначення мовлення. У даному контексті були виявлені функціональні аспекти використання дієслів на позначення мовлення на основі аналізу зібраного текстового матеріалу із текстів художнього та недейного характеру. Значне місце нашої роботи зайняли описання комунікативно-прагматичних особливостей дієслів на позначення мовлення, називають чи характеризують комунікативну сторону мови та процес мовлення.

У останніх розділах ми зробили порівняльний аналіз лексико-семантичних та функціональних характеристик дієслів на позначення мовлення у германській та слов'янській мовах. Крім того, ми проаналізували структурно-семантичну характеристику оціночних дієслів на позначення мовлення в германській та слов'янській мовах та способи перекладу дієслів на позначення мовлення з німецької мови на українську.

Робота складається зі вступної частини, трьох розділів, висновків у кінці дослідження, переліку використаної літератури, лексикографічних джерел, текстових джерел та додатків. Загальна кількість джерел – 117. Загальна кількість сторінок в роботі – 95. Основний текст роботи викладено на 79 сторінках.

Ключові слова: дієслова, німецька мова, українська мова, мовлення, лексика, семантика, психолінгвістика.

SUMMARY

Denys Kashtelian. Speech verbs in German and Ukrainian languages. Speciality 035 “Philology”. Specialization 035.04 “Germanic Languages and Literatures (including translation), first German”. Educational Program “German Language and Translation”. Vasyl’ Stus Donetsk National University, 2021. – p.

Recently, the burden of linguistics is increasing. With the start of the method of Ukraine’s accession to the ecu Union, our country’s relations with European “giants” are getting a lot of relevant: Germany, France, and United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (despite the country’s withdrawal from the EU). Thus, the question of language, an instrument of mutual understanding, arises in time. However, there is a large distinction between the Slavic and Germanic languages. It concerns, in particular, the lexical-semantic, pragmatic, functional, and so on options of those languages. The potential of speech vocabulary may be a vital slice of language, that is very vital within the communication process. These parameters determine the connection of our study.

If the object of this investigation is the verbs of speech action of modern Germanic and Slavic languages, then the subject of the work is lexical-semantic, functional and structural features of verbs to denote speech in German and Ukrainian. we tend to set a goal to spot the lexical and linguistics organization of verbs to denote speech and cognitive psychology features of the communication method and its implementation with verbs to denote speech, to conduct a scientific study of verbs to denote speech supported an integrated approach, taking under consideration the paradigmatic characteristics of the word.

Within the method of research, we tend to, supported the analysis of existing works on the matter of verbs to denote speech, known the theoretical basis and word for the additional sensible study of verbs to denote speech in the language system. With the assistance of never-ending sample of writing sources, we were able, in particular, to gather an entire corpus of verbs to denote speech inside the framework of Germanic and Slavic languages. The lexical and linguistics characteristics of verbs

to denote speech were conjointly studied and therefore the lexical and semantic classification of the collected corpus of verbs to denote speech inside the framework of Germanic and Slavic languages was created.

Sections of our study were dedicated to together with the thought of paradigmatic relations in lexical-semantic teams of verbs to denote speech. during this context, the useful aspects of the utilization of verbs to denote speech were known supported the analysis of the collected matter material from texts of creative and invalid nature. a major place in our work was occupied by the outline of communicative-pragmatic options of verbs to denote speech, name or characterize the communicative side of speech and therefore the method of speech.

In the last sections, we made a comparative analysis of the lexical-semantic and functional characteristics of verbs to denote speech in German and Slavic languages. Besides, we analyzed the structural and linguistics characteristics of the characteristics of appraising verbs to denote speech in German and Slavic languages and ways that to translate verbs to denote speech from German into Ukrainian.

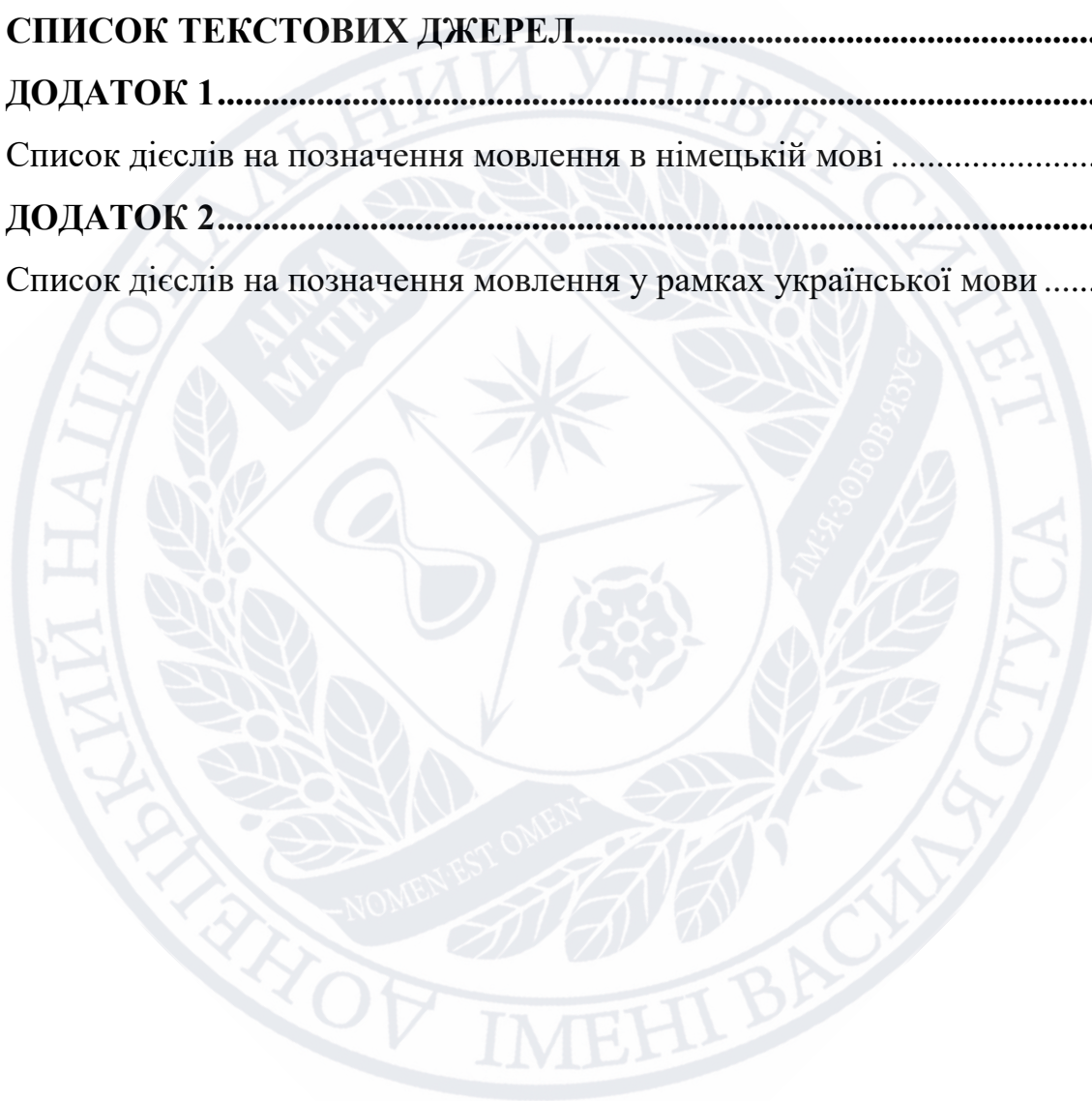
The work consists of an introductory part, 3 sections, conclusions at the tip of the study, a listing of references, lexicographical sources, text sources and appendices. The total number of sources – 117. The total number of pages in the work – 95. The main text of the work is set out on 79 pages.

Keywords: verbs, German language, Ukrainian language, speech, vocabulary, semantics, psycholinguistics.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1.....	16
ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ	16
1.1 Лексико-семантичні аспекти дослідження дієслів на позначення мовлення	16
1.2 Парадигматичні відносини в лексико-семантичній групі дієслів на позначення мовлення	22
1.3 Функціональні аспекти дослідження дієслів на позначення мовлення.....	25
1.4. Порівняльно-зіставний підхід до вивчення дієслів на позначення мовлення	27
Висновки до Розділу 1	34
РОЗДІЛ 2.....	37
ДІЄСЛОВА МОВЛЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	37
2.1 Лексико-семантична характеристика дієслів, які називають і / або характеризують комунікативну сторону мови.....	37
2.2 Лексико-семантична характеристика дієслів, що характеризують процес мовлення.....	42
2.3 Структурно-семантична характеристика дієслів на позначення мовлення в німецькій та українській мовах.....	44
Висновки до Розділу 2	47
РОЗДІЛ 3.....	50
ДІЄСЛОВА МОВЛЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	50
3.1. Функціонально-семантична характеристика дієслів, що характеризують комунікативну сторону мови	50
3.2. Функціонально-семантична характеристика дієслів, що характеризують процес мовлення.....	53

3.3. Способи перекладу дієслів на позначення мовлення з німецької мови на українську	63
Висновки до розділу 3.....	70
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТЕОРЕТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	80
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87
СПИСОК ТЕКСТОВИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
ДОДАТОК 1.....	90
Список дієслів на позначення мовлення в німецькій мові	90
ДОДАТОК 2.....	93
Список дієслів на позначення мовлення у рамках української мови	93

ВСТУП

Дана дослідницька робота присвячена вивченню особливостей (лексико-семантичних, прагматичних, функціональних тощо) дієслів на позначення мовлення у **рамках німецької та української мов**. Значення лексичної одиниці історично закріплено в свідомості мовців, відображення предмета, якості, відношення, дії, процесу представлено набором елементів, що його організовують. Цей набір елементів в значенні слова визнається всіма вченими, проте самі елементи термінологічно позначаються по-різному. У мовознавстві їх називають семами, семантичними компонентами, терміни сема і семантичний компонент вживаються як рівноправні.

В останні десятиліття дослідників займає питання про внутрішню структуру значення лексичної одиниці, розглядаються класифікації сем за різними ознаками. Проведено численні описи семантичної структури слова, визначені принципи семантичної класифікації слів, зокрема дієслівної лексики.

Актуальність даного дослідження зумовлюється вивченням потенціалу лексики мовленнєвої дії у сучасних німецькій та українській мові, в яких лексичні одиниці мовлення – це одна з найпродуктивніших за частотою вживання груп.

Магістерська робота присвячена комплексному багатоаспектному вивченню лексичних репрезентантів концептуальної сфери усного мовлення (говоріння) української та німецького мов. Дана сфера називається також мовною, комунікативною, сферою мовної діяльності, а також полем мовленнєвої діяльності. В роботі особлива увага приділяється, зокрема, так званій мовній сфері.

Лексичними репрезентантами мовної сфери є слова різних частин мови: дієслова, іменники, прикметники і прислівники, в більшості своїй однокореневі з дієсловами і / або іменниками і, як правило, опосередковано пов'язані з мовленням. Всі дієслова на позначення мовлення в кожній з цих двох мов – мова йде про українську та німецьку мови – можна об'єднати в лексико-семантичне поле (ЛСП). Наша мета – з'ясувати, які саме слова (німецькі та

українські) складають ядро даного ЛСП. Лексичні репрезентанти вивчаються в роботі в синхронному системно-семантичному, функціонально-семантичному, порівняльно-зіставному аспектах.

Відтак, актуальність даної дослідницької праці визначається недостатньою вивченістю лексичних репрезентантів мовної сфери в функціонально-семантичному, порівняльному і лінгвокультурологічному аспектах, а також відсутністю комплексного опису фрагмента мовної картини світу, пов'язаної з процесом усного мовлення, зокрема в українській і німецькій мовах.

Тим часом безліч таких одиниць в лексиці кожної з цих мов є досить великою за обсягом одиниць, ієрархічно організовану макросистему, актуальну в картині світу українців і німців, активну у мовленні власне мовців. Така макросистема демонструє різноманітні системні парадигматичні відносини між її одиницями. Вводячи пряму мову в письмовому тексті, дієслова мовної сфери та поєднання з ними складають значну частку лексикону майже кожного художнього твору. Тому є актуальним вивчення дієслів на позначення мовлення, способів перекладу таких дієслів і фразеологізмів з однієї мови на іншу.

Предметом вивчення є лексико-семантичні, функціональні та структурні особливості дієслів на позначення мовлення в німецькій та українській мовах.

Об'єктом даного дослідження є дієслова мовленнєвої дії сучасних німецької та української мов.

Мета дослідження – комплексний аналіз лексико-семантичної організації та функціональних особливостей дієслів мовлення німецької та української мов з урахуванням психолінгвістичних особливостей процесу комунікації.

Для досягнення поставленої мети виникає необхідність розв'язати такі **практичні завдання**:

1) на основі аналізу існуючих досліджень щодо проблеми дієслів на позначення мовлення створити теоретичну базу та термінологічний апарат для подальшого практичного дослідження дієслів на позначення мовлення у системі мови;

2) за допомогою суцільної вибірки з лексикографічних джерел зібрати повний корпус дієслів на позначення мовлення у німецькій та українській мовах;

3) дослідити лексико-семантичні характеристики дієслів на позначення мовлення та створити лексико-семантичну класифікацію зібраного корпусу дієслів на позначення мовлення у німецькій та українській мовах;

4) виявити функціональні аспекти використання дієслів на позначення мовлення на основі аналізу зібраного текстового матеріалу із текстів художнього та медійного характеру;

6) описати комунікативно-прагматичні особливості дієслів на позначення мовлення, називають і / або характеризують комунікативну сторону мови та процес мовлення;

7) проаналізувати способи перекладу дієслів на позначення мовлення з німецької мови на українську.

Вирішення поставлених завдань здійснюється за допомогою використання комплексної **методики дослідження**, основу якої складають загальнотеоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення, дедукція, індукція), а також:

- метод компонентного аналізу: цей метод був застосований зокрема при дослідженні плану змісту значущих одиниць мови; метою цього методу є розкладання значення на мінімальні семантичні складові;

- метод словникових дефініцій: цей метод був застосований у процесі концептуалізації кількості як складова частина концептуального та концептуально-репрезентативного аналізу;

- метод контекстологічного аналізу: цей метод був застосований при аналізі частини через ціле;

– елементи дистрибутивного аналізу, тобто аналізу обов'язкового оточення дієслів на позначення мовлення.

Розглянемо ці методи детальніше. Основний аспект нашого дослідження – порівняльно-зіставний. Але його спрямованість різна при вирішенні, відповідно, різних завдань. При побудові лексико-семантичної класифікації дієслів на позначення мовлення в якості вихідної макросистеми приймається ЛСП дієслів на позначення мовлення німецької мови.

На матеріалі німецької літературної мови дане поле досить добре вивчено, є ряд системно-семантичних класифікацій. Тому при побудові нашої класифікації ми спираємося на попередній досвід зарубіжних дослідників. Аналогічна класифікація українських дієслів будується нами з опорою на класифікацію німецьких дієслів на позначення мовлення.

Крім загальних методів спостереження, інтерпретації, класифікування та опису матеріалу, в роботі використовувалися наступні методи і прийоми дослідження:

- 1) при системно-семантичному аналізі:
 - словниковий: вибірка матеріалу з тлумачних словників, аналіз словникових дефініцій мовних одиниць;
 - методика компонентного аналізу;
 - метод ступінчастої ідентифікації, що дозволив поетапно виділити диференціальні семи дієслів на позначення мовлення, на основі яких будується класифікація дієслів;
- 2) синхронний порівняльно-зіставний метод;
- 3) при функціональному аналізі:
 - контекстуальний аналіз;
 - дистрибутивний аналіз – виявлення ступеня впливу лексичного оточення дієслова на його актуальний зміст;
- 4) при лінгвокультурологічному аналізі:
 - контекстуальний аналіз;

- структурний аналіз – при побудові структури концептів.

Наукова новизна роботи полягає:

- в системному дослідженні лексико-семантичних груп дієслів на позначення мовлення з психологічної точки зору;
- в застосуванні комплексного підходу до вивчення лексичних і фразеологічних одиниць української та німецької мов із загальною семантикою усного мовлення як процесу, що включає лексико-семантичний, функціонально-семантичний, концептуальний, лінгвокультурологічний і порівняльно-зіставний аналізи.

Теоретична значимість даної роботи пов'язана з подальшою розробкою аспекту системності семантичних зв'язків та відношень у рамках лексики. Це, у свою чергу, знаходить відображення у відповідних типологіях класифікації дієслів на позначення мовлення (на основі диференціації семантичних елементів). У роботі, крім того, використовується система лексико-семантичних термінів, яку можна застосувати для дослідження інших груп слів.

Практична цінність дослідження. Результати та матеріал можуть також використовуватися у вузівській практиці: при розробці курсів та спецкурсів з лексичної семантики, лінгвокультурології німецької та української мов, з порівняльної лексикології, а також в теорії і практики викладання української мови та німецької мови як іноземної.

Практичним матеріалом дослідження слугували дієслова мовлення у рамках германської та слов'янської мов загальним обсягом **159** лексичних одиниць у німецькій мові та **150** лексичних одиниць в українській мові, що було отримано за допомогою суцільної вибірки із наступних **лексикографічних джерел**:

- «Віртуальний словник німецької мови XX століття» (Das digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20);
- Українсько-німецький тлумачний словник (за ред. Е. І. Лисенко; Вінниця: Нова Книга, 2012, 976 с.);

– Словник української мови (Київ: Наукова Думка, 2010, 912 с.).

Також були проаналізовані медійні тексти з онлайн-ресурсів «Української правди», німецької онлайн-газети «Münchener Merkur», а також художні тексти: роман «Der Sandmann» Е. Гофмана та повість «Перехресні стежки» І. Франка. Даний вибір обумовлений визначним місцем цих текстів у німецькій та, відповідно, в українській культурах.

Ми зупинилися саме на такій вибірці, оскільки порівняння класичних творів німецької та української мови з медійними текстами (текстами ЗМІ) дозволяє зробити висновки про те, які слова залишаються популярними в ужитку протягом тривалого часу й не втрачають свого значення.

Ступінь дослідженості теми. Дієслова мовлення, їх особливості та функції – центральна тема досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Ми поділили джерела на декілька категорій: зокрема, це джерела теоретичної літератури, лексикографічні джерела та текстові джерела. Ми використовували широкий пласт теоретичної літератури. Так, цією темою зокрема займалися: А. П. Агапій («Семантичні характеристики ЛСГ дієслів на позначення мовлення у сучасній німецькій мові», «Деякі особливості семантики й сполучуваності дієслів на позначення мовлення у рамках німецької мови»), Ю. Д. Апресян («Мовна картина світу та системна лексикографія»), Л. Г. Бабенко («Функціональний аналіз дієслів говоріння, інтелектуальної та емоційної діяльності (на матеріалі художнього мовлення А. Платонова»)), В. П. Бесянін («Психолінгвістика»), Ю. А. Бессонова («Семантичне мікрополе дієслів мовлення в літературній мові і говорах»), А. Бергсон («Сміх»), В. Біркенбіл («Мова інтонації, міміки, жестів»), О. П. Бодік («Сучасна українська літературна мова»), Л. В. Васильєв («Теорія семантичних полів», «Сучасна лінгвістична семантика», «Емоції та мислення»), В. К. Вілліюнас («Психологія емоційних явищ»), М. І. Голянич («Внутрішня форма слова в художньому тексті»), Т. А. Графова («Роль емотивної конотації в семантиці слова»), Н. Гут («Дієслова говоріння в авторських ремарках роману Г. Тютюнника “Вир”»)), А. Р. Кероп'ян («Лексико-семантична структура російських та англійських дієслів

на позначення мовлення»), В. І. Кодухов («Вступ у мовознавство»), М. М. Ладченко («Дієслова мовлення у сучасній німецькій розмовній мові»), Н. Г. Ніколаєва («Семантико-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення»), З. Нічман («Дієслова говоріння в поєднанні з прямою мовою»), У. Мак-Дугалл («Розрізнення емоції і почуття»), Г. О. Пашковська («До питання класифікації дієслів на позначення мовлення», «Походження й семантичний розвиток українських дієслів та фразеологізмів на позначення процесів мовлення»), А. П. Попеску («До питання про взаємозв'язок лексикографії та лексикології»), С. Л. Рубінштейн («Теоретичні питання психології і проблема особистості»), С. С. Хідекель, Г. Г. Кошель («Оціночний компонент лексичного значення слова»), В. А. Хом'яков («Текст, пресуппозиція і соціальний зміст слова»), В. І. Шаховський («Емотивна семантика слова як комунікативна сутність»), Е. І. Шендельс («Граматика німецької мови»), Г. М. Шпіцина («Про один метод визначення семного складу членів лексико-семантичною парадигми»), Т. А. Шнітке, Е. Б. Ерліх («Граматика німецької мови»), А. Н. Шрамм («Лексико-семантична характеристика іменників, що виражають почуття подиву») тощо. Крім того, нами було використано масив матеріалів, написаних іноземними мовами (W. Admoni, R. Blümel, U. Engel, J. Erben, H. Glinz, E. W. Gulyga, M. D. Näthansan, G. Heibig, O. I. Moskalskaja, H. Paul, J. Ries, E. Schendels, W. Schmidt, E. Schneider, R. Steiniz тощо).

Другий пласт використаних джерел стосується лексикографії. Тут ми спиралися на праці таких авторів, як О. С. Ахманова, А. А. Бурячок, В. Д. Девкін, З. Куньч, Е. І. Лисенко, Н. А. Лукянова, В. Мюллер, Л. М. Полюга, М. Д. Степанова. А також ми приділили увагу іноземним працям наступних авторів: Ch. Agricola, B. Bauer, H. Görner, G. Kempke, G. Heibig, W. Schenkel, E. Mater, H. Wahrig, H. Kramer тощо.

Структура курсової роботи. Робота складається зі вступної частини, трьох розділів, загальних висновків у кінці дослідження, переліку використаної літератури, лексикографічних джерел, текстових джерел та додатків. Загальна

кількість джерел – 117. Кількість джерел теоретичної літератури – 81. Кількість лексикографічних джерел – 31. Кількість текстових джерел – 5. Кількість джерел іноземних авторів – 38. Загальна кількість сторінок в роботі – 95. Обсяг роботи: основний текст роботи викладено на 79 сторінках.

У *Вступі* обґрунтовано актуальність дослідження, висвітлено мету і завдання роботи, окреслено емпіричний матеріал, об'єкт, предмет та методи дослідження, описано структуру магістерської роботи.

У *першому розділі* здійснено огляд попередніх дослідницьких робіт (щодо цієї теми), висвітлено стан дослідження проблеми, виділено лексико-семантичні та функціональні аспекти дослідження дієслів на позначення мовлення, парадигматичні відносини в лексико-семантичній групі дієслів на позначення мовлення.

У *другому розділі* проведено аналіз щодо виявлення лексико-семантичних характеристик дієслів, які називають чи характеризують комунікативну сторону мови, лексико-семантичних характеристик дієслів, що характеризують процес мовлення, а також структурно-семантичних характеристик оціночних дієслів на позначення мовлення в українській та німецькій мовах.

У *третьому розділі* було надано функціонально-семантичну характеристику дієслів, що характеризують комунікативну сторону мови та процес мовлення, а також проаналізовано способи перекладу дієслів на позначення мовлення з німецької мови на українську.

У *висновках* підбито підсумки проведеного аналізу.

Також до роботи додаються додатки.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ

1.1 Лексико-семантичні аспекти дослідження дієслів на позначення мовлення

Під дієсловами мовлення у даній роботі розуміються дієслова, в план змісту яких входить сема (семантичний примітив) «говорити». До одного і того ж семантичного класу зараховуються дієслова мовлення, план змісту яких включає одну і ту ж пропозиційну структуру. Перш за все, варто відзначити, що О. П. Бодик вводить набір елементарних смислів-примітивів, який, як передбачається, однаковий для всіх мов. На думку О. П. Бодика, дані семантичні примітиви можуть використовуватися для визначення значень слів, але самі не можуть бути визначені, їх слід прийняти в якості семантично елементарних одиниць, або первинних смислів-примітивів, в термінах яких можуть бути послідовно представлені всі «складні» значення [10]. Саме така думка О. П. Бодика.

Багато вчених цікавилися проблемою опису дієслів на позначення мовлення на матеріалі різних мов (А. П. Агапій, Ю. Д. Апресян, М. Я. Гловінська, І. М. Кобозев, Е. В. Падучева тощо). Семна структура дієслів на означення сенсу мовлення, на думку А. П. Агапія, включає наступний набір одиниць:

- 1) категорійно-граматичну сему «дія»: стосується належності дієслів комунікації до групи дієслів на позначення дії (є момент протиставлення дієсловам, що позначають стан);
- 2) лексико-граматичну сему «перехідна дія»: стосується об'єктної позиції, коли дієслово розкривається в реченні;

3) категорійно-лексичну сему, яка пов'язана з усним висловленням думок та почуттів: вона – базова, стосується ідентифікаційної функції для даної ЛСГ;

4) диференційні одиниці з власне лексичним характером: стосуються конкретизації мети висловлення думок та способу їх вираження [2].

Але насамперед необхідно визначити, що таке **лексико-семантична група** (ЛСГ), оскільки це основне поняття, яким ми будемо послуговуватися під час проведення цього дослідження. Відтак, ЛСГ, як зазначає Л. М. Васильєв, називають об'єднання одиниць, котрі належать до однієї частини мови, із загальним основним компонентом значення [14].

Оскільки ЛСГ, як правило, виділяються у рамках семантичних полів, доречно звернутися до теорії поля. Проте варто зазначити, що теорія полів була введена у лінгвістиці у 1970-х роках. Відтоді вона дуже критикувалася та вважається сьогодні вченими застарілою. Однак, на нашу думку, якщо говорити про дієслова мовлення у рамках лексико-семантичних груп, необхідно також хоча б у загальних рисах окреслити основні положення теорії полів. Оскільки ці два поняття (а радше – методології) є взаємопов'язаними.

За Л. М. Васильєвим, **лексико-семантичне поле** (ЛСП) – найбільша смислова парадигма, яка об'єднує слова різних частин мови, значення яких мають одну загальну семантичну ознаку [16]. Відомо, що в основі організації семантичного поля лежать гіперогіпонімічні відношення його одиниць. Для дієслів на позначення мовлення можна навести такий приклад: «говорити» – «говоріння», «говірка», «говіркий» тощо. При описі мови сучасна лінгвістична наука ґрунтується на системно-функціональному принципі, який передбачає використання комплексних одиниць. Нині найбільш універсальною з них вважається ЛСП. Під цим терміном, як ми вже зазначали вище, розуміється сукупність мовних (головним чином лексичних) одиниць, об'єднаних спільністю змісту. Ці одиниці, у свою чергу, відображають понятійну, предметну чи функціональну схожість позначуваних явищ [15].

У роботах, присвячених вивченню мови з точки зору теорії семантичного поля, значне місце займають проблеми лексичної семантики. Це й не дивно, так як лексика є одночасно найбільш важливим і складним аспектом мови, як у лінгвістичному, так і в методичному відношенні. Труднощі її опису і вивчення мають різний характер. З точки зору психологічних основ вони полягають в тому, що на практиці кожне значення слова наводиться окремо, не співвідносячись з іншими одиницями. При цьому ці значення відображають одне і те ж або подібне явище. Теоретичні ж дослідження в цій області свідчать про необхідність врахування семантичних закономірностей, існуючих між словами. На думку Л. М. Васильєва, лінгвістичні труднощі опису та практичного засвоєння лексики (загального характеру) пов'язані, перш за все, з прихованим характером її системності, практичної незлічуваності її одиниць [14].

Безсумнівно, первинна і основна функція слова полягає в позначенні фрагментів дійсності. Відповідно, сукупність слів можна вважати її відображенням. Застосування методу семантичного поля при вивченні словникового складу мови дозволяє:

- по-перше, визначити, наскільки адекватно об'єктивна реальність відображена в системі мови;
- по-друге, підтвердити факт системної організації лексики, що відбивається в її окремих категоріях, таких як полісемія, синонімія, антонімія тощо.

ЛСГ є мікрополем парадигматичного плану, так як найважливішим структуруючим відношенням елементів в ньому є гіпо-, гіперонімічні і синонімічні відносини, які пронизують лексико-семантичну групу від верху до низу, завдяки чому можлива заміна одиниць однієї лексико-семантичної групи в контексті. Ю. Д. Апресян називає відносини, що виникають між одиницями всередині лексико-семантичної групи, квазісинонімічними. Автор розрізняє синонімічні і квазісинонімічні відносини на підставі наявності / відсутності внутрішньої структури в парадигмі слів [4]. Саме така позиція Ю. Д. Апресяна.

Ця структура може бути двоякою. По-перше, ряд може послідовно дробитися на все більш дрібні квазісинонімічні або навіть синонімічні ряди, повністю включені до лав вищого рівня, так що в кінцевому рахунку створюється ієрархічне дерево (схема 1.1). Можна навести наступну схему, якою ми будемо послуговуватися у даному дослідженні:

Схема 1.1. Структура «ієрархічне дерево ФСП»

Лексика ↓
Лексико-семантичне поле ↓
Лексико-семантична група ↓
Лексичні ряди (синоніми, антоніми, омоніми) ↓
Ряди словотворення

Представимо приклад такої структури на основі аналізу дієслів на позначення мовлення:

1. ЛСП: «мовлення».
2. ЛСГ: *говорити, розмовляти, кричати, казати, дискутувати, промовляти, балагурити* [86] тощо;
3. Лексичні ряди: *сваритися – кричати, говорити – розмовляти, казати – промовляти, дискутувати – сперечатися* [86] тощо.
4. Словотворення (дери́вація): *казати – сказати, мовити – промовити* тощо.

Тепер повернемося до ЛСГ. А. Р. Кероп'ян підкреслює, що у ЛСГ дієслів на позначення мовлення можна виокремити три класи [26]:

- нейтральні (ядерні) лексеми (слова-ідентифікатори) – *говорити, казати, промовляти* [86]; *reden, sagen* [86];
- дескриптивні лексеми – *бурчати, вити, лопотати, кричати* [86]; *brummen, anheulen, schreien* [86];

– слова, що конкретизують, специфіку мовлення (*сперечатись, дискутувати* [86]; *sich austauschen, vereinbaren, diskutieren* [86]) тощо [26].

У даному дослідженні ми, зокрема, використовуємо класифікацію Л. М. Васильєва [14, 15]. Щоправда, вона, у цьому контексті, пристосована саме до аналізу дієслів на позначення мовлення.

Дієслова першої групи характеризують зовнішній бік мовлення. Вони об'єднуються за допомогою ядерної лексики «вимовляти одиниці мовлення» та лексико-семантичних сем, котрі стосуються суб'єктивного та об'єктивного характеру мовлення (*мовити, правити, гомоніти* [86]; *jachtern, sprechen* [86]).

Дієслова другої групи акцентують зміст думки, яку висловлює мовець. При них зазвичай є іменники, котрі стосуються змісту комунікації – в цьому й полягає відмінність цієї групи від попередньої. В цю групу входять такі дієслова: *твердити, тарапорити* [86]; *behaupten, rasseln* [86]; *балагурити, варнякати, марнословити* [86]; *scherzen, parlieren, quasseln* [86]; *брехати, обдурювати, заливати* [86]; *belügen, lüpfen* [86]; *лихословити, пащекувати, відрубувати* [86]; *nachreden, sich ausbreiten* [86]; *жалітися, нарікати, нити* [86]; *sich beklagen, jammern, winseln* [86] тощо.

Третя група дієслів складається зі слів, котрі стосуються комунікативного боку мовлення. Їх зазвичай ототожнюють з ядерною лексемою «передавати інформацію через мовлення» [16].

Відтак, у ЛСГ входять слова одного лексико-граматичного класу, що відрізняються спільністю однієї з дескриптивних ознак їх значення, найчастіше видо-родової. Хоча ця спільність і обумовлюється позамовною дійсністю, вона характеризується одночасно і власне мовною спільністю з точки зору словотвірної та граматичної структури, характеристики їх формальної парадигми, закономірностей мотивованості похідних значень, а також і семантичної, і словотворчої синтагматики і парадигматики. Так, наприклад, на думку Л. М. Васильєва, дієсловам однієї ЛСГ властива загальна сполучуваність, схоже управління, функціонування в певних типах конструкцій [14].

Традиційно ЛСГ включає слова однієї частини мови (головним чином дієслова), які об'єднані загальною дескриптивною родовидовою ознакою і протиставлені за будь-якою третьою розпізнавальною ознакою.

Проблеми, пов'язані з вивченням ЛСГ, закономірностей їх побудови, вивчалися також такими авторами як В. Г. Гак, Р. С. Гінзбург, Д. М. Шмельов, Г. С. Щур тощо. В цілому, як зазначає А. І. Кодухов, під ЛСГ розуміється об'єднання лексико-семантичних варіантів слова з однорідними, порівнянними значеннями, що не підводяться під поняття стилістичного ряду [29].

ЛСГ є учасниками семантичних полів, але при їх вивченні аналізу піддаються не тільки суто семантичні зв'язки слів, як, наприклад, в антонімічних і синонімічних об'єднаннях, а й лексико-граматичні зв'язки, в формі яких реалізуються окремі значення слів; внутрішньослівні і внутрішньогрупові семантичні відмінності слів виражаються різними видами лексичних зв'язків: формами одного і того ж слова, образними словосполученнями в межах синтагми, нарешті, як зазначає Л. М. Васильєв, постійним протиставленням в системі лексики в цілому (синонімічні, антонімічні ряди слів) [15].

При вивченні лексичних одиниць за ЛСГ за основу береться слово як основна одиниця словникового складу мови, як основна номінативна одиниця в його різноманітних смислових зв'язках. Складові ЛСГ одиниці мають не тільки загальні смислові компоненти, які в сумі утворюють певний смисловий інваріант, а й смислові граматичні компоненти, які припускають типову синтагматику і збігаються асоціативно-вербальні зв'язки.

У вітчизняній лінгвістиці є низка досліджень, присвячених встановленню складу різних дієслівних ЛСГ і характеристиці їх членів. Наприклад, можна згадати роботу М. М. Ладченко [30].

Багатьох дослідників цікавить проблема лексикографічної обробки дієслів, що належать до різних ЛСГ, так як саме системний підхід дозволяє побудувати адекватні і економні дефініції. Виходячи з того, що дієслова, що включаються в одну ЛСГ, мають спільні семантичні компоненти і мають

однакові або подібні семантичні структури, можна припустити, що члени певних груп повинні подаватися в словниках більш-менш однотипно, тобто словникова стаття дієслова даної ЛСГ повинна бути схожою на словникову статтю іншого члена цієї групи.

Розглядаючи проблеми семантичних відносин членів всередині ЛСГ, М. М. Ладченко згадує, що І. Сентенберг вводить поняття лексико-семантичної парадигми, оскільки розглядає її члени як складові одної домінантної ознаки в комплексі з іншими, які її супроводжують. Домінанта в складі лексико-семантичної парадигми, представляє собою її системо утворюючу якість [30]. Це елемент, який формує семантичні контури лексико-семантичної парадигми і в якому вся парадигма в ідеалі може бути згорнута.

Відповідно до цього підходу слід допустити, що кожна ЛСГ містить домінантне дієслово. Так, наприклад, «*sprechen*» є безознаковим членом ЛСГ дієслів на позначення мовлення, тому що в його значенні ідея говоріння укладена в найбільш загальному вигляді, без характеристики специфіки процесу, гучності (*schreien*, *wisperm* [86]), способу виголошення (*lispeln* [86]), швидкості мовлення (*plappern*, *schwätzen* [86]), нарешті, взаємин учасників мовного акту (*sich unterhalten* [86]) тощо.

Саме це загальне поняття, що визначає семантику домінантного дієслова, об'єднує всі члени даної групи, але в кожному конкретному дієслові це загальне значення вже не постає в такому абстрактному вигляді, а подається в поєднанні зі специфічними ознаками, диференціюючими значення окремих членів.

1.2 Парадигматичні відносини в лексико-семантичній групі дієслів на позначення мовлення

Відтак, тепер виникає необхідність застосування ще одного методу інвентаризації – квантитативно-компонентної. Компонентний аналіз –

продуктивний метод, якщо необхідно дослідити парадигматичний аспект дієслів на позначення мовлення.

Парадигматичні відносини будь-якого дієслова мовлення встановлюються з опорою на єдиний ідентифікатор. В такому випадку стає можливим аргументований опис синонімічних і антонімічних відносин. У парадигматичних відносинах, на думку Є. В. Кузнецової, найбільш помітні закономірності, притаманні всьому лексичному рівню мови [32].

Вони полягають в тому, що одна і та ж сема в структурі значення дієслів «говорити», «мовити» може бути в одних опозиціях інтегральною (тобто є архісемою, загальною семою властивою всім одиницям певного класу, наприклад, позначок спорідненості), а в інших – диференціальною (тобто є смисловим компонентом, який відрізняє одне слово від іншого). Це дозволяє одному і тому ж дієслову одночасно перебувати в кількох опозиціях, що і створює багатоаспектний перетин дієслівних рядів, що відображають складний устрій лексичної системи української мови. Як, власне, і німецької мови, на думку Г. О. Пашковської [38].

Подивимося на групи дієслів на позначення мовлення, які можна виділити, враховуючи класифікації, наведені в попередньому розділі:

1) ДМ, які розкривають зміст сказаного в залежності від мети мовного акту:

- повідомлення: *sagen, verkünd (en) igen, sich aussprechen, sich ausdrücken* [86]; *повідомити, донести, сказати, мовити* [86];
- зауваження, згадка: *bemerken, anschneiden* [86]; *згадати, підкреслити, зауважити, нагадати* [86];
- роз'яснення: *erklären, erörtern, bereden, predigen* [86]; *роз'яснити, пояснити, висвітлити* [86].

2) ДМ із з оцінним компонентом: *говорити дурниці, казати щось необдумане, зазначати про неважливе, гадати про всім давно відоме, розпускати чутки, пліткувати* [86]; *daherreden, sabbern, sabbeln* [86].

3) ДМ, які характеризують спосіб мовлення:

- з вадами: *stottern, lispeln* [86]; *запинатися, шепелявити* [86];
- через ніс: *nuscheln* [86]; *гугнявити* [86];
- таємничо: *tuscheln, raunen, zischeln* [86]; *шепотіти, нашіптувати* [86];
- грубо: *brullen* [86]; *лаятися* [86];
- сердито: *lastern, tuscheln* [86]; *кричати* [86];
- докладно: *sich verbreiten* [86]; *доповідати, описувати* [86];
- нечітко, незрозуміло: *blubbern, brummen* [86]; *бубоніти, белькотати* [86];
- тихо: *flüstern, zuflüstern, lispeln, raunen* [86]; *мовчати, шептатися* [86];
- артистично: *vortragen, deklamieren, predigen* [86]; *виголошувати* [86];
- впевнено, наполегливо: *erklären, sich aussprechen, sich ausdrücken* [86]; *доводити, доказувати, аргументувати* [86];
- не знаючи добре мови: *radebrechen, bohmakeln* [86]; *говорити, спотикаючись* [86];
- у безперервний спосіб, багато: *sabbern* [86]; *теревенити* [86];
- удавано: *sauseln* [86]; *говорити театралью* [86];
- критично: *lastern* [86]; *критикувати* [86];
- хвалькувато: *tonen* [86]; *хвалитися* [86];
- нерішуче: *lispeln, drucksen* [86]; *говорити невпевнено* [86];
- необдуманно, нічого не кажучи: *quasseln, faseln* [86]; *кидати слова на вітер* [86].

4) ДМ, які використовуються для характеристики голосу: *quacken, fisteln, krachzen* [86]; *свищати, крякати, квакати* [86].

5) ДМ, що передають невимушеність атмосфери комунікації: *plaudern, schwatzen, klonen, palavern, schwadronieren, parlieren* [86]; *теревенити, балакати* [86].

В наступному пункті розглянемо дієслова мовлення з функціональної точки зору.

1.3 Функціональні аспекти дослідження дієслів на позначення мовлення

Функціонування мовних одиниць – важлива проблема лінгвістики: комунікативної лінгвістики, контекстної семантики, прагмалінгвістики, стилістики художнього тексту, і тісно пов'язана з проблемою перекладу.

Насамперед проаналізуємо функціонально-семантичне поле (ФСП). Якщо говорити про визначення функціонально-семантичного поля, то у даному дослідженні у якості робочого визначення ми взяли наступне: ФСП – це система різнорівневих засобів даної мови (морфологічних, синтаксичних, словотворчих, лексичних, а також комбінованих (лексико-синтаксичних) тощо), які взаємодіють на основі спільності їх функцій, що базуються на певній семантичній категорії. У його структурі, на думку Г. О. Пашковської, можна виділити два підполя:

- перше підполе об'єднує дієслова з архісемою, що пов'язана з відображенням особливостей комунікації;
- друге підполе об'єднує дієслова з архісемою, яка стосується характеристики процесу виголошення [38].

ФСП, у свою чергу, передбачає виділення відповідних функціонально-семантичних груп, тобто систему засобів різного рівня, які об'єднуються на основі функціональної взаємодії. ФСП за складом одиниць і кількості груп ширше відповідного ЛСП. Так, Г. О. Пашковська зазначає, що на основі аналізу досліджень інших авторів, можна зробити припущення, що у ФСП враховуються ті групи, котрі, відповідно, не були врахованими при виділенні ЛСП [39].

Наприклад, ось дієслова на позначення початку, продовження, кінця або інших відрізків часу, пов'язаних з моментом проголошення репліки: *beginnen, anfangen, fortsetzen, schließen* [86]; *почати, продовжити, закінчити* [86].

Структура функціонально-семантичної групи (ФСГ) – це, по суті, ієрархія одиниць, які переходять одна від одної за логікою сходження від ядерності до периферійності. При цьому ми можемо констатувати збіг ядерних одиниць з відповідними єдностями ЛСГ, а периферійні елементи ФСГ не виявляють аналогічних елементів в ЛСГ. Дієслово належить до ядерних або периферійних елементів за двома параметрами:

- 1) семантичним – чи відноситься дієслово даної функціонально-семантичної групи за своєю системною семантикою або за актуальним змістом;
- 2) кількісним – якщо дієслово у даній функції вживається часто, то воно близьке з ядерними елементами [39].

На думку Г. О. Пашковської, периферійні елементи можна поділити на наступні семантичні різновиди дієслів, а саме:

- 1) семантично-недиференційованих дієслів на позначення власне процесу проголошення: *sagen, meinen, bemerken* [86]; *казати, вимовити, мовити* [86];
- 2) широко семантичних дієслів: *berichtigen, erinnern, betonen* [86] тощо;
- 3) дієслова інших ЛСГ (емотивні, фазові тощо);
- 4) дієслова інших ЛСГ дієслів на позначення мовлення з модифікуванням значення у процесі функціонування: «*rufen*» в значенні пошуку інформації [38].

Розглянемо внутрішню структуру однієї з ФСГ – функціонально-семантичної групи дієслів мовного впливу. У неї входять дієслова, значення яких відображає наявність активного діяча, який в мовній формі впливає на слухача (слухачів), примушує його (їх) до чого-небудь. Ядерними одиницями цієї ФСГ є дієслова «*befehlen*», «*bitten*», «*fordern*», «*betteln*». До периферійних одиниць належить, наприклад, семантично недиференційоване дієслово «*sagen*». Дієслово недиференційованої семантики «*sagen*» перекладається дієсловом мовного впливу попросити. Такий переклад визначається вмістом репліки і вказує на те, що сема «прохання», відсутня в системному значенні «*sagen*», виявляє свою актуалізацію в цьому контексті.

В оформленні прямої мови можуть брати участь дієслова, що не містять в своєму системному значенні сему мови (наприклад, «beginnen», тобто «починати»). Однак в контексті ця сема актуалізується, що підтверджується і в перекладі («заговорив», «почав говорити»). Отже, функціональне значення дієслова, що оформляє конструкцію з прямою мовою, складається з декількох компонентів. Вона включає системне значення і актуальний зміст, обумовлений перш за все змістом репліки і іншими компонентами контексту.

1.4. Порівняльно-зіставний підхід до вивчення дієслів на позначення мовлення

При порівняльному аналізі дієслів мовної сфери української та німецької мов ми спираємося на загальні теоретичні дослідження в цій галузі, в яких розроблений метод синхронно-порівняльного дослідження, основним завданням якого є констатація подібностей і відмінностей окремих мов, що дозволяє встановити характерні особливості і своєрідність однієї мови на тлі іншої.

Конкретним об'єктом порівняльного аналізу повинен бути не весь словниковий запас мови, а окремі семантичні групи слів. Г. Пашковська пише, що при зіставленні «малих» систем буде можливість «визначити лексичний елемент кожної системи в її функціональних зв'язках з іншими елементами системи <...> Це дасть можливість зазначити як моменти збігів, так і те, чому семантичні контури кожного слова, навіть слів, що мають однакову предметну віднесеність, в зіставляюваних мовах, виявляються різними» [38]. Найкращі результати досягаються при порівнянні не ізольованих фактів або форм, а деяких типових об'єднань фактів, підсистем лексики, зокрема, ЛСГ. Висновки, зроблені в результаті зіставлення таких мікросистем, можливо екстраполювати на семантичну систему в цілому.

Необхідно, щоб зіставлявані об'єкти відповідали певним вимогам, зокрема, повинні володіти сумою загальних властивостей, бути явищами

одного порядку, а також являти собою не окремі, розрізнені або випадкові факти різних мов, а розглядатися як частина їх систем у всьому різноманітті їх властивостей і відносин в цих системах. Таким чином, як пише Є. І. Шендельс, мікросистеми повинні розглядатися у всій повноті, що передбачає включення безумовно всіх семантичних одиниць, що склалися в рамках мовної системи в результаті відображення заданого аспекту реальності [55].

Крім того, умовами, на думку Г. М. Шипіцина, необхідними для проведення конкретного порівняльного аналізу, є:

- 1) визначення засад зіставлення;
- 2) виділення одиниць зіставлення;
- 3) визначення способів зіставлення;
- 4) достатній ступінь вивченості зіставляваних явищ [58].

Дієслово дозволяє виразити комунікативну сутність мови, що знаходить своє вираження в реченні, одиниці, зверненої сторону комунікації, тобто висловлювання.

Класифікація будь-якої кількості об'єктів означає розбиття їх на непересічні підтипи за допомогою деякого набору ознак. Чим більше ознак використовується в класифікації, тим дрібніше виходять підтипи. Ідеальна мета будь-якої класифікації – виділення кожного елемента кількості, що класифікується, як підтипу, за допомогою мінімального числа ознак. З цієї точки зору, ознайомившись з деякими існуючими класифікаціями дієслів на позначення мовлення, ми обрали для даної роботи ті, що, на нашу думку, складені найбільш детально.

В. І. Кодухов у своїй монографії «Пряма і непряма мова в сучасній російській мові» говорить про те, що «особливістю речення з прямою мовою є наявність в авторському реченні слова, що вводить пряму мову», і дає таку класифікацію [29]:

1. Дієслова на позначення мовлення – найчисленніша група, що найчастіше вживається. У цій групі можна виділити наступні дієслова говоріння:

а) дієслова, що позначають акт мовлення в його загальному вигляді: *сказати, говорити, розповідати* [86]; *sagen, reden* [86];

б) дієслова, які позначають не тільки акт мовлення, а й особливості його, манеру, спосіб виголошення промови: *кричати, шептати, бурмотіти* [86]; *schreien, flüstern, lispeln, brummen* [86];

в) дієслова, що позначають характер перебігу розмови, її зв'язок з попереднім викладом, її початок, продовження: *заговорити, відповісти, продовжити* [86]; *ansprechen, beantworten, antworten, weitersprechen* [86];

г) дієслова, що позначають не тільки сам акт мовлення, а й характеризують зміст мови: *заперечити, пояснити* [86]; *erwidern, aufklären* [86];

2. Дієслова, що позначають особливі види мовленнєвої діяльності. Вони примикають до дієслів на позначення мовлення і в певному вживанні зближуються в своїх значеннях з ними. Тут можна виділяти наступні підгрупи:

а) дієслова, що позначають особливі види мовної діяльності: *декларувати, телеграфувати* [86]; *deklarieren, telegrafieren* [86];

б) дієслова, що позначають особливу спрямованість мовного акту:
— вводять питальні речення прямої мови: *запитати, спитати* [86]; *fragen* [86];

— дієслова волевиявлення, що містять накази, спонукання, прохання: *наказати, просити, веліти* [86]; *verfügen, ausbitten, ansprechen* [86];

— дієслова думки, що вводять пряму мову, яка містить роздуми: *подумати, розмірковувати* [86]; *glauben, bedenken* [86];

3. Дієслова, що позначають переживання і рух. Вони виступають заступниками дієслів на позначення мовлення і думки, отримуючи при цьому дещо змінене лексичне значення:

а) дієслова, що позначають міміку, жести, рухи, які супроводжують говоріння і мислення: *посміхнутися, насупитися* [86]; *lächeln* [86];

б) дієслова, що позначають емоції, почуття, відчуття того, хто говорить: *здивуватися, образитися, зрадіти, обуритися* [86]; *sich wundern, verletzen, sich weiden* [86];

в) дієслова сприйняття, коли об'єктом сприйняття служить чужа мова: *чути, прочитати* [86]; *erlesen* [86].

Хоча ця класифікація теж є досить логічною та об'ємною, для нашого дослідження більш структурно значимою є класифікація, наведена вище (у підрозділі 1.1). Саме на неї ми будемо спиратися далі, оскільки вона береться для даної праці як робоча.

Порівняльно-зіставний метод, як згадує А. П. Агапій, активно розроблявся В. Г. Гаком. Він застосовувався також на матеріалі різних мов при вивченні дієслів фізичного сприйняття (в англійській і французькій мовах), ЛСГ дієслів позитивних емоцій, порівняльному аналізу піддавалися і дієслова на позначення мовлення. Аналіз літератури показав, що дієслова мовної сфери німецької та української мов недостатньо вивчені в порівняльно-зіставному плані [2].

Переклад є різновидом порівняльно-зіставного аналізу. Починаючи з Р. Якобсона, багато дослідників визначають пряму залежність теорії перекладу від теорії основних лінгвістичних дисциплін. На думку В. Н. Комісарова, проблеми семантики перекладу складають частину лінгвістичної семантики, пов'язаної з вивченням змістовної сторони мови, і їх рішення в значній мірі залежить від ступеня розробленості загальнолінгвістичних аспектів семантики. У той же час, як згадує Г. О. Пашковська, дослідження семантичних проблем перекладу дозволяє більш повно описувати структуру і функціонування лексико-семантичної системи (ЛСС) [38].

За спостереженням В. Г. Гака, двомовні словники відображають співвідношення мовних систем, але вони майже не дають реальних мовних паралелей, які встановлюються в мовних актах. Ці реальні співвідношення, як пише А. П. Агапій, можна виявити або за допомогою лінгвістичного експерименту з носієм обох мов, або при порівнянні перекладів. Тому при аналізі семантичних категорій або ЛСГ слів потрібно орієнтуватися не тільки на дані словників, а й на дані перекладів [2].

За Є. І. Шендельс, зіставлення мов базується на двох видах свідоцтв: перекладацької еквівалентності і формальному зіставленні. Перекладацьку еквівалентність можна розглядати як передумову, необхідну умову порівняння: якщо одиниці ніколи не перекладають одна одну, то немає сенсу в їх зіставленні. Переклад можна розглядати як «контекстуальне зіставлення: якщо ми стверджуємо, що елемент A1 в мові 1 можна перекласти елементом A2 мови 2, це означає, що ці два елементи грають в системі одну і ту ж роль. Але, крім контекстуальної відповідності, необхідно з'ясувати, чи співвідносяться ці одиниці формально. Таким чином, переклад є особливим видом зіставлення мов. Перекладацька еквівалентність є свого роду контекстуальним зіставленням, за яким має слідувати ще й формально-мовне зіставлення [31].

З. В. Нічман згадує, що В. Н. Комісаров пропонує розглядати переклад як «гігантський природний лінгвістичний експеримент, в ході якого мови та їх елементи зіставляються, прирівнюються, замінюють одна одну в процесі спілкування». У процесі перекладу перекладач виробляє ототожнення створюваного ним відрізка мови з відповідною частиною оригіналу. При цьому він, свідомо чи інстинктивно, зіставляє одиниці двох мов, визначаючи ступінь їх еквівалентності і комунікативну рівномірність мовних відрізків, в яких використовуються ці одиниці [34].

Переклад як особливий вид функціонального зіставлення мов існує тільки в певному контексті. Аналізуючи співвідношення понять «переклад» і «контекст», переклад є способом зіставлення семантичних систем мов або способом побудови контекстної системи координат адекватних смислових відповідностей різних мов. Критерієм еквівалентності, тобто смислової відповідності перекладу і оригіналу є передача тотожності сенсу мовних одиниць, що досягається завдяки збереженню контекстуальних значень всієї сукупності фраз тексту. Це означає, що переклад безпосередньо пов'язаний з контекстом і з комунікативною функцією мови, а також із зіставленням мовних одиниць.

Зіставлення тексту оригіналу та його перекладу, тобто семантики слова і його перекладацького еквівалента в тексті, також є способом виділення актуального сенсу, передача якого і є основним завданням перекладача. При цьому потрібно враховувати, що семантичний зміст слів-еквівалентів в різних мовах збігається далеко не в усьому обсязі, дуже часто є неспівпадаючі семи. Тому при передачі актуального сенсу перекладачеві доводиться експлікувати відповідні семи окремо, додатковими словами, словосполученнями, зворотами.

3. В. Нічман виділяє наступні способи передачі актуального сенсу при перекладі:

- 1) актуальний зміст перекладається буквальним еквівалентом;
- 2) використовується буквальний еквівалент, який не має всіх сем, які входять в актуальний зміст слова-оригіналу;
- 3) актуальний зміст, що включає похідні семи, обумовлені національно і культурно-історично, перекладається окремою одиницею або описовим зворотом;
- 4) актуальний зміст слів оригіналу може передаватися словом іншої мови, системне значення якого дорівнює даному актуальному змісту;
- 5) актуальний зміст може бути переданий лексемою, яка виступає в аналогічному актуальному сенсі в мові перекладу (переклад не слів, а смислів);
- 6) переклад не передає всі семи, що входять в актуальний зміст, частина актуального сенсу втрачається;
- 7) неправильно зрозумілий актуальний зміст слова [34]. Така думка З. В. Нічмана.

В результаті дослідження З. Нічман приходить до висновку, що зіставлення оригіналу і перекладу можна використовувати як інструмент виявлення актуальних смислів слів.

М. М. Ладченко розглядає переклад в когнітивному аспекті, в рамках міжкультурної комунікації. Адекватний (еквівалентний) переклад при цьому підході можливий тільки при збігу змісту концептуальних систем в оригіналі і перекладі. Концептуальна система відображає пізнавальний досвід індивіда на

мовному рівні, а мова, в свою чергу, є засобом побудови та символічного уявлення концептуальної системи індивіда. Переклад розглядається як особливий вид мовної діяльності, а не просте «перекодування» знаків однієї мови на знаки іншої мови. Іншими словами, переклад – це когнітивний процес, який передбачає моделювання мовної системи в мисленні перекладача [30].

Таким чином, більшість дослідників визнає тісний зв'язок перекладу з мовознавчою наукою. Переклад є особливим видом функціонування мов, що передбачає зіставлення мов з метою передачі комунікативного змісту тексту оригіналу. Поняття перекладу нерозривно пов'язане з поняттям еквівалентності. Еквівалентність осмислюється дослідниками як комунікативна відповідність між наміром перекладача і впливом на одержувача, як збереження при перекладі контекстуальних смислів і адекватна передача актуальних смислів. Використання перекладу з метою виявлення актуальних смислів одиниць в контексті і функціонального зіставлення цих одиниць є досить перспективним для лексико-семантичного аналізу.

Отже, ступінь вивченості лексичних реперезентантів (дієслів) в системно-семантичному, функціонально-семантично-зіставному аспектах на матеріалі української та інших мов різна. Дієслова мовної сфери добре вивчені в системно-семантичному аспекті, побудовано ряд лексико-семантичних класифікацій таких дієслів. Однак вимагає уточнення система термінів, яка використовується при описі різних лексико-семантичних спільнот, в тому числі і дієслів на позначення мовлення, а також необхідне уточнення обсягу і складу цієї групи.

Дієслова мовної сфери розглядалися також в функціонально-семантичному аспекті у реченнях з (не)прямою мовою, а також в поєднаннях зі словами-визначниками. Такий аналіз спрямований на виявлення синхронної еволюції системних значень дієслів під впливом контексту. Сполучуваність розглядається як критерій віднесення дієслова до відповідної лексико-семантичної єдності.

Що стосується дієслів мовної сфери німецької мови, то вони практично не вивчені в системно-порівняльному і функціональному планах, крім того є дуже мало досліджень, присвячених зіставному вивченню українських і німецьких дієслів на позначення мовлення. У деяких роботах даного аспекту дієслова на позначення мовлення двох або більше мов аналізуються тільки в системно-порівняльному плані, не розглядається їх вживання в мові / тексті, а також особливості їх контекстуального перекладу. Тому у наступному розділі ми і ставимо перед собою завдання вирішення цих питань.

Висновки до Розділу 1

У Розділі 1 даної дослідницької роботи було:

1. Проаналізовано лексико-семантичні аспекти дослідження дієслів на позначення мовлення. Під дієсловами мовлення у даній роботі розуміються дієслова, в план змісту яких входить сема (семантичний примітив) «говорити». Було також визначено, в чому полягає різниця між поняттями «лексико-семантична група» та «лексико-семантичне поле». Дієслова на позначення мовлення утворюють особливу нішу в системі дієслів української та німецької мови. Лексико-семантична структура дієслів на позначення мовлення в німецькій мові містить значення спілкування, а також значення позитивної, негативної і невизначеної емотивної конотації. Значення мовлення є інтегральним (на відміну від диференційних значень).

2. Визначено парадигматичні відносини в лексико-семантичній групі дієслів на позначення мовлення. Парадигматичні відносини будь-якого дієслова мовлення встановлюються з опорою на єдиний ідентифікатор. Було також виділено групи дієслів на позначення мовлення, як от: дієслова мовлення, які розкривають зміст сказаного в залежності від мети мовного акту; дієслова мовлення із з оцінним компонентом; дієслова мовлення, які характеризують спосіб мовлення тощо.

3. Проаналізовано функціональні аспекти дослідження дієслів на позначення мовлення. Було зокрема розглянуто поняття, різновиди

(класифікацію) та структуру функціонально-семантичної групи. Дієслова на позначення мовлення займають вагоме місце у лексичній системі, оскільки вживаються у всіх сферах спілкування людини та у всіх стилях. Також не існує однієї конкретної класифікації дієслів на позначення мовлення, оскільки усі, хто проводив подібні дослідження у тій чи іншій мові, мали свій погляд і висували власні варіанти класифікації.

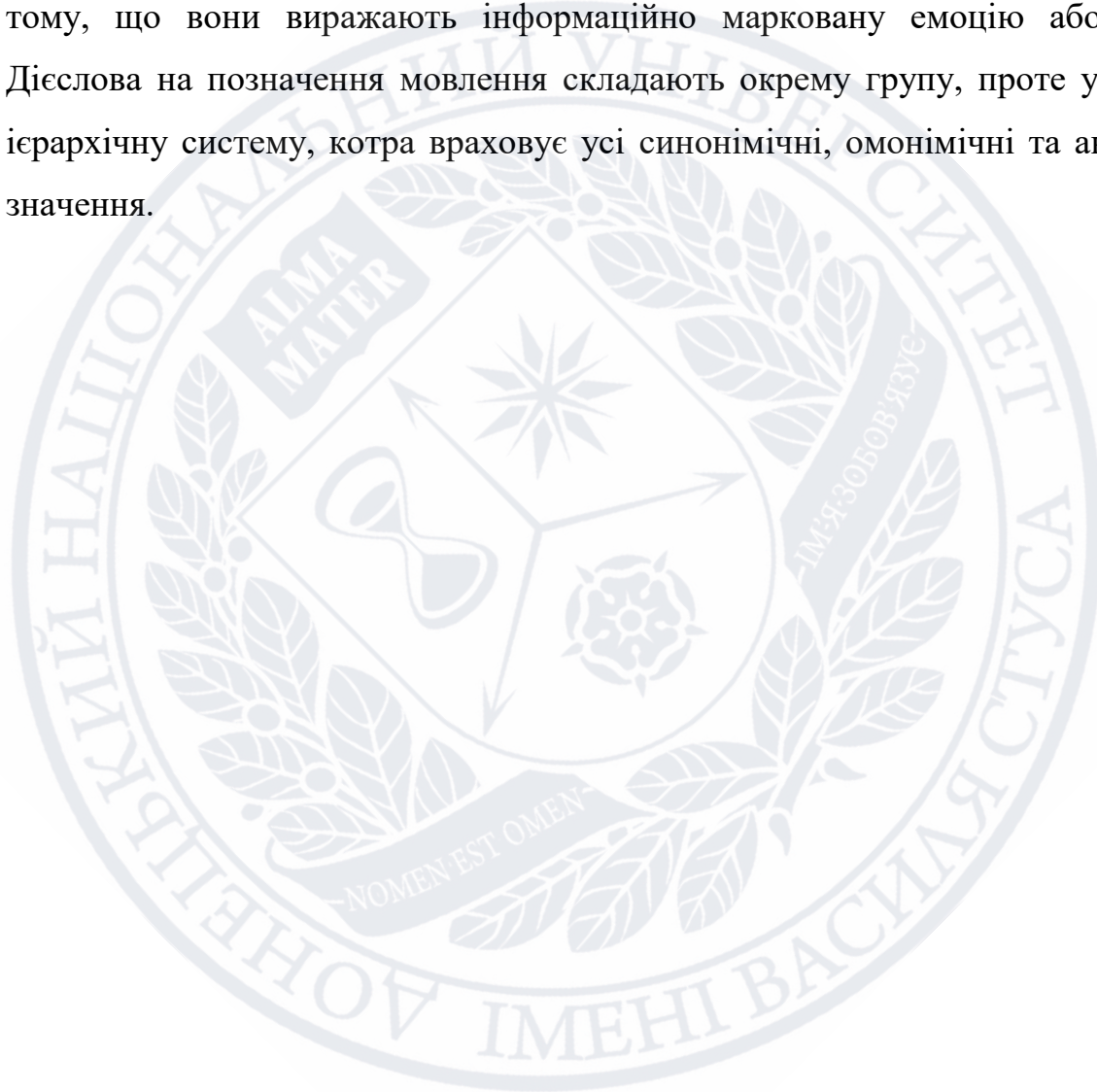
4. Було застосовано порівняльно-зіставний підхід до вивчення дієслів на позначення мовлення. При порівняльному аналізі дієслів мовної сфери української та німецької мов ми спиралися на загальні теоретичні дослідження в цій галузі, в яких розроблений метод синхронно-порівняльного дослідження, основним завданням якого є констатація подібностей і відмінностей окремих мов, що дозволяє встановити характерні особливості і своєрідність однієї мови на тлі іншої.

Таким чином, всю лексику тієї чи іншої мови можна представити у вигляді ієрархії семантичних полів різного рангу. Виділення ЛСС мови передбачає вивчення слів як самостійних словникових одиниць і в комплексі їх різноманітних зв'язків і взаємин. Смислові зв'язки слів обумовлені перш за все їх специфікою, так як, відображаючи в загальній формі різні сторони предметів і явищ матеріального світу в їх реальних різноманітних зв'язках, слово включається в співвідносні зв'язку з іншими словами.

За характером своїх значень і вживань слово є компонентом різноманітних предметно-смислових і стилістичних груп, синонімічних об'єднань і семантичних полів. Лексичний матеріал організується в систему шляхом багаторазового і послідовного розподілу, в результаті якого виділяються парадигми типу ЛСП, ЛСГ і мікропарадигми типу синонімічних рядів, парадигматичних пар, уживаних синтагматичних поєднань.

Фрагмент мовної картини світу, пов'язаний з мовною сферою, репрезентується лексичними і фразеологічними одиницями, що мають різні значення і характеризують різні аспекти мовного процесу. Дієслова як лексичні

репрезентанти концептосфери «мовна діяльність» на рівні мови представляють складне утворення, яке ділиться на ЛСГ і підгрупи, що відображають досить дробову диференціацію усного комунікативно-мовного процесу. Вивчення дефініцій дієслів на позначення мовлення, а також особливостей вживання їх у художніх та медійних текстах може показати, що вони займають особливе місце в системі дієслів німецької мови. Специфіка цих дієслів виражається в тому, що вони виражають інформаційно марковану емоцію або ж сенс. Дієслова на позначення мовлення складають окрему групу, проте утворюють ієрархічну систему, котра враховує усі синонімічні, омонімічні та антонімічні значення.

РОЗДІЛ 2

ДІЄСЛОВА МОВЛЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

2.1 Лексико-семантична характеристика дієслів, які називають і / або характеризують комунікативну сторону мови

Дієслова на позначення мовлення, які характеризують комунікативну сторону мови, відрізняються – в залежності від того, про яку мову – усну чи письмову – йдеться. Для протоколів (тобто письмової мови) характерні конструкції пасивних зворотів, зазвичай цей прийом необхідний, коли рішення приймаються колективно. Навпаки, як зазначає Г. О. Пашковська, для усного спілкування більш характерні неповні, активні конструкції [38].

При аналізі лексико-семантичної характеристики дієслів, які характеризують комунікативну сторону мови, нами були виділені такі тематичні ряди:

1) ДМ, котрі розкривають зміст сказаного, враховуючи мету комунікації: *berühren, erwähnen, klatschen, anschneiden, erklären, erörtern, bereden, predigen* [99]; *повідомлювати, оповідати, розказувати, розповідати, розкривати, казати, говорити* [86];

2) ДМ, котрі передають безпосередній зміст сказаного, але при цьому відрізняються негативним відтінком значення: *говорити дурниці, казати необдумані речі, говорити про неважливе, повідомляти всім давно відоме, розповідати чутки* [86]; *kohlen, sabbern, sabbeln* [99].

3) ДМ, що стосуються способу комунікації: *plappern, quasseln, faseln* [99]; *балакати, теревенити, бубоніти, белькотіти* [86];

4) ДМ, котрі пов'язані з характеристикою голосу: *krachzen, flöten* [86]; *кричати, гудіти, квакати, сопіти* [86];

5) ДМ, котрі характеризують невимушену атмосферу комунікації: *plaudern, schwatzen, klonen, palavern, schwadronieren, parlieren* [99]; *балакати, теревенити* [86].

Варто сказати, що деякі тематичні ланцюжки містять ті чи інші розряди слів, котрі пов'язуються між собою єдиною семантичною ознакою. Як правило, така ознака повинна сприяти конкретизації відповідної диференціюючої ознаки. Наприклад, тематичний ланцюжок слів, який об'єднується ознаками диференційного характеру *undeutlich, leise* [99], який також характеризується як манера мовлення, містить мікрогрупи слів, що, відповідно, розкривають специфіку звукової сторони дієслів: *tiefe Töne, murmeln, sprechen, blubbern* [99].

Семантика дієслів на позначення мовлення, що характеризують комунікативну сторону мови, «всередині» загального класу дієслів на позначення мовлення вичерпується семою «говорити», яка може мати різне поверхнєве вираження. Мається на увазі, що семантична специфіка даних дієслів, як пише А. Р. Кероп'ян, не піддається тлумачення в рамках більш-менш великих класів: результатом є тлумачення індивідуальних дієслів або вкрай нечисленних класів [29].

Потрібно врахувати той факт, що семантика, яка відображена в тлумачних словниках української мови, може відрізнитися від семантичної формули, даної для кожного класу дієслів у цій семантичній класифікації. Справа в тому, що більшості дієслів можна приписати ряд інших значень, які не будуть відноситися до дієслів, що належать всьому розглянутому тут класу, але, відповідно до прийнятої в семантичних дослідженнях практики, кожна лексема (тут – дієслово мовлення) береться рівно в одному значенні, тобто у відверненні від полісемії.

Наведемо такі приклади: *розмовляти, базікати, бурмотіти, бурчати, вимовити, висловлювати, декламувати, диктувати, доказувати, заїкнутися* (у значенні – згадати про щось), *заспівати, викладати, брехати, мимрити, набрехати, наговорити, натякати, обманювати, обмовитися, обговорювати, пояснювати, описувати, довідатися, відмовляти, заперечувати, переказувати,*

перераховувати, розповісти, підтвердити, попроситися, пояснювати, перебільшувати, голосити, пробурмотіти, проговоритися, пролепетати, проповідувати, промовити [слово], розбавити, просторікувати, розголошувати, розмовляти, пояснювати, розпорядитися, розповісти, міркувати, сказати / говорити, радитись, повідомляти, складати, тараторити, твердити, тлумачити, тріпати, умовити, згадати, просити, домовитися, шепотіти, жартувати [86] тощо. Ці дієслова називаються власне дієсловами мовлення. Цей перелік дає нам зрозуміти, наскільки розгалуженим є структура дієслів мовлення.

Сфера комунікації – це ціла система механізмів і засобів впливу як на індивідуальну, так і на масову свідомість. У найбільш загальному уявленні комунікація – це обмін інформацією між партнерами за допомогою єдиної семіотичної системи, спрямований на вирішення тих чи інших завдань взаємодії в умовах різних видів діяльності. У процесі спілкування в цій якості використовується вербальна система знаків, яка фізично реалізується в звуковому потоці, організованому за принципами лексичного і синтаксичного структурування.

Жива мова вважається найбільш універсальним засобом спілкування з огляду на те, що обидві сторони (відправник і реципієнт) усвідомлюють її системно-знаковий потенціал і здатні його актуалізувати. Це, в свою чергу, дає можливість в процесі обміну інформацією передавати й інтерпретувати зміст вихідного повідомлення цілком адекватно, внаслідок чого мова (та мовлення) і виступає в якості джерела інформації і способу впливу на партнера по комунікації. Але властивість універсальності цього засобу не носить незаперечний характер: вона повинно забезпечуватися точністю вживання лексичних одиниць, доступністю смислового простору для сприйняття, виразністю, певною побудовою фраз, адекватною вимовою звуків і смисловими характеристиками інтонації, що в сукупності сприяє висуванню семантично значимої інформації на передній план і дозволяє уникнути використання

надлишкових коштів компенсації (в тому числі коли говориться одне, а мається на увазі інше).

Таким чином, здатність учасників комунікативного акту організувати своє мовлення належним чином з урахуванням всіх переваг і недоліків ситуації повинна сприяти появі доброзичливої уваги партнера по комунікації, відкритості, готовності прийняти ті чи інші доводи, в чому і полягає головна мета взаємодії.

У той же час з боку одержувача повідомлення відбувається інтерпретація потоку мови і своєрідна ревіталізація ідеї відправника, процес переосмислення сказаного: співвіднесення «образу» індивідуально декодованого сенсу з реаліями і моделлю поведінки співрозмовника. Відповідно, можна зробити висновок: ефективність комунікації багато в чому залежить від успішності процесу декодування у свідомості реципієнта, але в першу чергу – від вибору мовцем найбільш ефективних одиниць мови з урахуванням значущості психологічних, культурологічних, риторичних та інших інтеграційних параметрів спілкування і особистості партнера або ж партнерів по комунікації.

Основний аспект нашого дослідження – порівняльно-зіставний. Але його спрямованість різна при вирішенні, відповідно, різних завдань. При побудові лексико-семантичної класифікації дієслів на позначення мовлення в якості вихідної макросистеми приймається ЛСП дієслів на позначення мовлення німецької мови. Це пов'язано з тим, що на матеріалі німецької літературної мови дане поле досить добре вивчено, є ряд системно-семантичних класифікацій. Тому при побудові нашої класифікації ми спираємося на попередній досвід зарубіжних дослідників. Аналогічна класифікація українських дієслів будується нами з опорою на класифікацію німецьких дієслів на позначення мовлення.

Те, що потенціал дієслів комунікації в плані надання риторичного впливу на адресата досить різноманітний, доводиться ще одним фактом. У загальному випадку процес спілкування передбачає, що комуніканти

забезпечують сприятливі умови для спільної діяльності, уникають конфліктогенних ситуацій і з цією метою повинні утримуватися від використання стилістично забарвлених чи інших засобів образності.

Однак зрозуміло, що це випадок ідеальний, а в дійсності їм доводиться спілкуватися не тільки з доброзичливими партнерами, але і з конкурентами, опонентами, примхливими клієнтами або малоприємними колегами. Далеко не завжди є можливість відверто висловити критичну думку або виступити проти поведінки іншого сторони, іншого мовця. У таких випадках також доцільно вживання дієслів комунікації, за допомогою яких можна виразити емоційне сприйняття ситуації, викликати певну реакцію партнера, відстоювати власні інтереси тощо. Подивимося на цю таблицю:

Таблиця 2.1. Лексико-семантичні групи дієслів мовлення німецької та української мов

ЛСГ дієслів мовлення	Німецька мова			Українська мова		
	абсол. кі-сть	кі-сть у %	приклади	абсол. кіл-сть	кі-сть у %	приклади
Дієслова способу мовлення	55	35	stottern nuscheln	65	43,3	гутнявити шепелявити
Дієслова з характеристикою атмосфери комунікування	46	28,5	schwadronieren plaudern	38	25	теревенити балакати
Дієслова з характеристикою голосу	35	22	quacken krachzen	36	24,1	квакати свищати
Дієслова, орієнтовані на мету словесного акту	15	9,4	sagen sich aussprechen	20	13,3	донести сказати
Дієслова з оцінним компонентом	8	5,1	daherreden sabbern	11	7,3	пліткувати говорити дурниці
	159	100 %		150	100%	

Звертаючи увагу на дану таблицю, ми бачимо, що у обох мовах превалюють дієслова способу мовлення та атмосфери спілкування. Відтак, найчастіше люди постають перед необхідністю окреслювати комунікаційні відносини в загальних рисах. Окреслюючи парадигматичні відносини в

лексико-семантичній групі дієслів на позначення мовлення, було отримано статистичні дані, згідно з якими:

- у німецькій мові: 9,4% припадає на дієслова, орієнтовані на мету словесного акту; 5,1% – на дієслова з оцінним компонентом; 35% – на дієслова способу мовлення; 22% – на дієслова з характеристикою голосу; 28,5% – дієслова з характеристикою атмосфери спілкування;
- в українській мові: 13,3% припадає на дієслова, орієнтовані на мету словесного акту; 7,3% – на дієслова з оцінним компонентом; 43,3% – на дієслова способу мовлення; 24,1% – на дієслова з характеристикою голосу; 25% – дієслова з характеристикою атмосфери спілкування.

2.2 Лексико-семантична характеристика дієслів, що характеризують процес мовлення

Дослідження прагматичних функцій речень з дієсловами мовленнєвої діяльності є складовою частиною загального прагматичного напрямку вивчення мовних явищ. У процесі аналізу дієслів мовленнєвої діяльності були використані описовий метод і метод кількісних оцінок, а також метод компонентного аналізу. Такий комплексний підхід, на наш погляд, здатний забезпечити достовірність отриманих результатів.

Речення з дієсловами мовленнєвої діяльності, на думку Г. О. Пашковської, виконують наступні прагматичні функції:

- інформаційну;
- спонукальну;
- облігаційну;
- контактну;
- деклараційну [38].

Дієслова мовленнєвої діяльності є «прямими» індикаторами облігаційної, контактної і деклараційної функцій. «Прямим» індикаторам інформаційної функції сприяють «непрямі» індикатори: модальні слова і модальні дієслова,

різноманітна лексика оцінної семантики. Як зазначає І. А. Васильєв, до найбільш популярних «прямих» індикаторів прагматичної функції відносяться дієслова мовної діяльності з семантикою спонукання, модальні дієслова в поєднанні з інфінітивом дієслів мовленнєвої діяльності, а також конструкції з дієсловами мовленнєвої діяльності [14].

Прагматика включає широке коло питань. У повсякденній мові прагматика досліджує ставлення мовця до того, що і як він говорить: істинність, об'єктивність; щирість або нещирість, пристосованість до соціального середовища і до соціального становища слухача тощо; інтерпретація мови слухачем – як істинної, об'єктивної або, навпаки, помилкової, сумнівно, мови, що вводить в оману. На думку Ю. А. Бессонової, сполучною ланкою такого широкого кола питань є центр суб'єктивності мови – категорія суб'єкта [7].

Прагматика представлена значним числом різноманітних напрямків і нерідко таких що істотно різняться між собою. При всій зовнішній різноманітності, спільним є те, що ключовим поняттям залишається поняття діяльності, мова є засобом взаємодії комунікантів. Це нерозривно пов'язано з контекстом мовлення.

Прагматичний напрямок у сучасній лінгвістиці будується як вчення про одиниці мовного спілкування. Цей напрямок зв'язується, в основному, з теорією мовних актів. При вивченні мовних актів ставляться проблеми, пов'язані з метою і результатом мовної дії, впливом мови на адресата, доречністю висловлювання в даних умовах та адекватністю вибору мовних засобів для досягнення певного ефекту.

2.3 Структурно-семантична характеристика дієслів на позначення мовлення в німецькій та українській мовах

Структурно-семантична характеристика дієслів – це аналіз змінення семантики похідних дієслів залежно від поєднання з певними словотворчими компонентами (у випадку дієслів це переважно префікси).

Оскільки ми обмежені у кількості сторінок, то у даному підрозділі ми зосередилися на групі оціночних дієслів мовлення. Людина в процесі життєдіяльності відчуває безліч найрізноманітніших станів: приємних, неприємних, інтенсивних, ледь помітних, тривалих, коротких, які в свою чергу, впливають на манеру мови. Саме від емоцій, які відчуває людина, залежить барвистість її висловлювань і те, якими саме словами вона буде користуватися. Якщо ж брати, наприклад, текст, то і тут ми побачимо пряму залежність емоційного аспекту і різноманітності слів, що використовуються для передачі і підкреслення емоційного стану описуваного об'єкта.

Емоції (лат. «emovere» – «збуджувати», «хвилювати») – стани, пов'язані з оцінкою значимості для індивіда діючих на нього факторів. Висловлюються, перш за все, у формі безпосередніх переживань задоволення або незадоволення його актуальних потреб. Є одним з головних регуляторів діяльності. Головна особливість людських емоцій полягає в тому, що в суспільно-історичній практиці була вироблена особлива емоційна мова, яка може передаватися як деякий загальноприйнятий опис. На цій основі існує, як зазначає Т. А. Графова, зокрема, емоційний відгук на твори мистецтва, які мають досить жорстку прив'язку до певної історичної епохи [21].

Настрій (психічний стан) – форма емоцій, яка характеризується дифузною, відсутністю чіткої усвідомленої прив'язки до певних предметів або процесів, і достатньою стійкістю, яка дозволяє розглядати настрій в якості окремого показника темпераменту. Основою ознакою того чи іншого настрою є емоційний тон, позитивний або негативний. Настрою властива циклічна зміна (підйом і спад настрою).

Вважається, що настрій виступає інтегральною характеристикою системи діяльності індивіда, яка сигналізує про процеси реалізації діяльності і їх узгодженості один одному. В якості основних психічних станів виділяють бадьорість, ейфорію, втому, апатію, депресію, відчуження, втрату почуття реальності. Процес усного мовлення характеризують такі ознаки, відповідно до яких дієслова об'єднуються в ЛСГ і підгрупи: ознака проголошення, ознака гучності мовлення, ознака артикуляції, ознака тону мовлення, ознака емоцій мовця в мовному акті, ознака змісту думки, ознака структурно-процесуальних особливостей розмови тощо.

Негативні емоції (лат. «negatio» – «заперечення» і «emovere» – «порушувати», «хвилювати») – форма емоцій, яка суб'єктивно постає як неприємні переживання. Призводять до реалізації адаптивної поведінки, спрямованої на усунення джерела фізичної або психологічної небезпеки.

Для дієслів мовної сфери характерна метафоризація вихідного значення. В основі метафоризації дієслів говоріння, як згадує В. І. Шаховський, лежать:

- образи криків тварин (*гарчати, муркотіти, шипіти* [86]; *brüllen, brabbeln, zischen* [99]);
- звуків природи і навколишнього світу (*гудіти, торохтіти, стукати* [85]; *tönen, brummen* [99]);
- конкретних дій, вироблених людиною в його повсякденному житті (*цідіти, довбати, кинути, вилити* [85]; *auspacken, eröffnen, herfallen, austauschen* [99]);
- явищ природи (*бушувати, розлютитися, гарячкувати* [85]; *sich erhitzen* [99]) [54].

Таблиця 2.2. Метафоризація дієслів мовлення
німецької та української мов

ЛСГ дієслів мовлення	Німецька мова			Українська мова		
	абсол. кі-сть	кі-сть у %	приклади	абсол. кіл-сть	кі-сть у %	приклади
Образи криків	57	36	brüllen	58	39	гарчати

тварин			brabbeln zwischen			муркотіти шипіти
Образи звуків природи і навколишнього світу	45	28	tönen brummen	42	28	гудіти торохтіти стукати
Образи конкретних дій, вироблених людиною в його повсякденному житті	40	25	auspacken eröffnen herfallen austauschen	39	26	цідити довбати кинути вилити
Образи явищ природи	17	11	sich erhitzen	11	7	бушувати
	159	100 %		150	100%	

Таким чином, ми бачимо, що, як у німецькій мові, так і в мові українській, найчисленнішими групами дієслів мовлення у категорії метафоризації є дієслова, що репрезентують образи криків тварин та образи звуків природи та навколишнього світу. При зіставленні метафоричних значень дієслів двох мов виявляється розбіжність ознак перенесення і відсутність еквівалентних семантичних структур слів. Так, розрізняються образи звуків тварин і птахів, що лежать в основі дієслів на позначення мовлення двох мов («воркувати», «каркати», «фиркати» і «krächzen», «глухі звуки ворон або папуг» → «глуха мова людини, як при застуді», «quiëken», «писк миші» → «писклява мова дітей», «schnattern», «звуки, вимовлені гусами і качками» → «легковажне спілкування дівчат»).

В основі дієслів говоріння української і німецької мов лежать слова:

- що збігаються (*відкрити* [85], *eröffnen*, *hinzufügen* [99], *додати* [86] і ін.);
- не співпадаючі образи (*дудіти*, *цокотіли*, *городити*, *сипати* [86]; *tesckern* [99] (образ бекаючого козла → мова незадоволеного людини), *anspielen* [86] (образ передачі м'яча → натяк), *totreiten* [99] (образ загнаного коня → довго обговорювана тема) тощо) [47].

Усе це свідчить про подібність і відмінність в метафоричному осмисленні дійсності цими народами.

Питання вербалізації емоцій займає одне з центральних місць у лінгвістичних дослідженнях. У сучасному світі поняття «емоції» набуває все нових значень. Кожна людина відчуває широкий діапазон емоцій, але засоби вираження при цьому розрізняються залежно від культурної приналежності і національної специфіки мови. Лексичні засоби вираження емоції є невід'ємною частиною мовної картини світу будь-якої мови і грають важливу роль у лінгвістиці. Це представляється нам досить актуальним, тому в даній роботі ми розглядаємо лексичні засоби вираження мовлення, жестів, міміки тощо на прикладі німецької та української мов. Як було показано в роботах 1990-х років, мова однакова для всіх і різна для кожного перш за все у сфері його емотивності, де діапазон варіювання та імпровізації семантики мовних одиниць у сфері їх особистісних емотивних смислів найбільш широкий і різноманітний.

Висновки до Розділу 2

У Розділі 2 даної роботи було розглянуто наступні питання:

1. Лексико-семантична характеристика дієслів, які називають і / або характеризують комунікативну сторону мови. Дієслова на позначення мовлення, які характеризують комунікативну сторону мови, відрізняються – в залежності від того, про яку мову – усну чи письмову – йдеться. У процесі аналізу, були виділені тематичні ряди дієслів, котрі характеризують комунікативну сторону мови. Здатність учасників комунікативного акту організувати своє мовлення належним чином з урахуванням всіх переваг і недоліків ситуації повинна сприяти появі доброзичливої уваги партнера по комунікації, відкритості, готовності прийняти ті чи інші доводи, в чому і полягає головна мета взаємодії. Також було зроблено порівняння лексико-семантичних груп дієслів української та німецької мов. Ми використовуємо комплексний підхід до дієслів на позначення мовлення. Саме від емоцій, які відчуває людина, залежить барвистість її висловлювань і те, якими саме словами вона буде користуватися. Якщо ж брати, наприклад, текст, то і тут ми побачимо пряму залежність емоційного аспекту і різноманітності слів, що

використовуються для передачі і підкреслення емоційного стану описуваного об'єкта.

2. Лексико-семантична характеристика дієслів, що характеризують процес мовлення. Речення, у яких використовуються дієслова мовлення, несуть прагматичні функції. Крім того, дієслова мовленнєвої діяльності є «прямими» індикаторами облігаційної, контактної і деклараційної функцій. Прагматика представлена значним числом різноманітних напрямків і нерідко таких що істотно різняться між собою. Дієслово дозволяє виразити комунікативну сутність мови, що знаходить своє вираження в реченні, одиниці, зверненої сторону комунікації, тобто висловлювання. У процесі дослідження лексико-семантичної характеристики дієслів, що використовуються на позначення процесу мовлення, ми, зокрема, звернулися до двох видів текстів – медійних (статті у друкованих ЗМІ) та художніх. Нами було виявлено, що більшість дієслів мовлення у обох групах текстів припадає на дієслова мовлення, що допомагають вводити пряму мову, а також на дієслова, що характеризують процес мовлення взагалі – без додаткових характеристик.

3. Структурно-семантична характеристика дієслів на позначення мовлення в німецькій та українській мовах. Ми визначили структурно-семантичну характеристику дієслів як аналіз змінення семантики похідних дієслів залежно від поєднання з певними словотворчими компонентами (у випадку дієслів це переважно префікси). Ми розібрали структурно-семантичну характеристику дієслів на позначення мовлення через дослідження такого питання, як метафоризація дієслів мовлення німецької та української мов. Як у німецькій мові, так і в мові українській, найчисленнішими групами дієслів мовлення у категорії метафоризації є дієслова, що репрезентують образи криків тварин та образи звуків природи та навколишнього світу. При зіставленні метафоричних значень дієслів двох мов виявляється розбіжність ознак перенесення і відсутність еквівалентних семантичних структур слів. Питання вербалізації емоцій займає одне з центральних місць у лінгвістичних дослідженнях. У сучасному світі поняття «емоції» набуває все нових значень.

Таким чином, можемо сказати, що не існує певної затвердженої класифікації дієслів на позначення мовлення. Кожен дослідник цієї теми привносив свої ідеї і чи створював власну класифікацію, чи доповнював уже існуючі. У сучасній германістиці дієслова на позначення мовлення рідко досліджуються у аспекті їх функціонально-семантичної значущості в текстах сучасної медійної та художньої літератури. Подібні дослідження є досить актуальними, що обумовлюється зв'язком дієслів на позначення мовлення з проблемами когнітивної лінгвістики – композиційної семантики, специфікою взаємодії частин похідного слова (префіксу та мотивуючої основи), а також концептуальної деривації за принципами композиційності та інтегративності, яка забезпечує формування складного сенсу, переданого дієсловом.

Узагальнюючи характеристику дієслів комунікації в тексті ділового спілкування, можна виділити наступні функціонально-структурні призначення: контроль і моделювання вербального взаємодії на кожному етапі створення висловлювань; формування і забезпечення зв'язності пропозиційальної структури; розподіл ролей комунікативного акту; створення прагматичної динаміки розповіді. Ці функції відображають здатність дієслів комунікації моделювати комунікативну діяльність, управляти самою комунікативною діяльністю, організовувати її певним чином.

РОЗДІЛ 3

ДІЄСЛОВА МОВЛЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

3.1. Функціонально-семантична характеристика дієслів, що характеризують комунікативну сторону мови

У сучасній лінгвістиці все більше уваги приділяється семантичному потенціалу мовних одиниць, а також питанням актуалізації, взаємодії і модифікації значень при вживанні тієї чи іншої одиниці в конкретному типі дискурсу. На нашу думку, при вживанні даних дієслів в текстах ЗМІ може відбуватися регулярна інтеракція їх вторинних значень, обумовлена, з одного боку, специфікою медіатекстів, а з іншого, – певною схожістю аналізованих значень на глибинному рівні.

Відомо, що модальні дієслова в німецькій мові характеризуються вираженою багатозначністю. З метою систематизації значень прийнято розглядати дані дієслова в єдиному плані, як такі, що є деонтичними (первинними) і епістемічними (вторинними) значеннями. Але це положення в повній мірі дійсне тільки для дієслів «müssen», «können», «dürfen» і «mögen». Разом з тим, дієслова «sollen» і «wollen» (які часто зустрічаються у рамках медійних текстів) у поєднанні з інфінітивом можуть висловлювати такі значення:

- 1) деонтичне значення («sollen» як значення повинності, «wollen» як значення волевиявлення);
- 2) евіденційне значення (при передачі чужої мови);
- 3) футуральне значення [35].

Евіденційне та футуральне значення, будучи вторинними, не є власне модальними, але вони мають множинні точки перетину з категорією модальності, що дозволяє вважати дієслова «sollen» і «wollen» у даних значеннях модальними.

У свою чергу, за Л. Г. Бабенко, евіденційне значення вказує, як відомо, на відсилання до джерела інформації, переданої тим, хто говорить [5]. Джерелом інформації у випадку з модальними дієсловами є не той, хто говорить, а інша особа (чи особи). Передача мови іншої особи або осіб і становить основу евіденційної семантики дієслів «sollen» і «wollen». В даному значенні «sollen» і «wollen» у поєднанні з інфінітивом синонімічні висловлюванням з непрямою мовою. Однак на відміну від стандартної непрямої мови, що має структуру складнопідрядного речення, дані дієслова використовуються для передачі чужої мови в складі простого (або елементарного) речення.

Синонімія двох способів передачі евіденційного значення передавання інформації від однієї особи до іншої підтверджується тим, що речення з дієсловами «sollen» і «wollen» можна замінити складнопідрядними реченнями з непрямою мовою, наприклад:

- *Er soll in Paris sein. = Man sagt / behauptet (Es wird gesagt / behauptet), er sei in Paris* [74].
- *Er will in Paris sein. = Er sagt / behauptet, er sei in Paris* [75].

Таким чином, дієслова «sollen» і «wollen» вбирають в себе функції дієслів мовлення, передаючи в поєднанні з інфінітивом ідею непрямої мови. Різниця в семантиці між даними дієсловами полягає в наступному. Дієслово «sollen» використовується для того, щоб передати мову іншої особи або осіб. Автор (чи автори) переданого висловлювання при цьому не конкретизуються. Тому реченню з дієсловом «sollen» відповідає складнопідрядне речення з невизначено-особовим займенником «man» (або з відсутнім підметом) в головному реченні. Дієслово «wollen» служить для передачі свідчення особи, яка є у відповідному реченні підметом, зазвичай відносним до самого себе. Таким чином, в цьому випадку суб'єкт переданого висловлювання цілком конкретний і збігається з підметом.

Тобто, аналізуючи мовлення в цілому (як комунікативний акт зі своїми особливостями) та характеристики процес мовлення (як то емоційність,

акустичну специфіку тощо) ми розділяємо групу ДМ на декілька категорій. Проте, як ми побачимо далі, на практиці не завжди можливо відмежувати одну категорію від іншої.

Для прикладу, розглянемо групу пейоративних дієслів. В рамках даного дослідження були розглянуті дієслова семантичних груп «псувати» та «обмовляти»: *verleumden* (обмовляти (когось); знеславити, (о)чорнити, дискредитувати), *verunglimpfen* (ображати, (з)ганьбити), *diffamieren* (обмовити), *diskreditieren* (дискредитувати, створювати погану репутацію), *anschwärzen* (о)чорнити), *lästern* (наплюжити, ганити), *schmähen* (ганити, ображати), *verklatschen* (обмовити, розпускати плітки), *verschreien* (обмовити), *verketzern* (принижувати); обмовляти, *verteufeln* (ганити, ганьбити), *verpfeifen* (доносити, обмовити), *beklatschen* (пліткувати, злословити), *klatschen* (пліткувати, злословити), *tratschen* (пліткувати, зводити наклеп), *gackern* (базікати, брехати), *gackeln* (базікати, брехати), *giften* (ганити) [86].

У значенні дієслів даної групи міститься виражена негативна оцінка дій суб'єкта висловлювання, осуд, несхвалення. Німецьке дієслово *verleumden* має значення «обмовити, очорнити, дискредитувати когось (через заздрощі, з ненависті)». При цьому дієслово є стилістично нейтральним, відноситься до літературної мови, хоча і містить явну пейоративна оцінку дій суб'єкта [100].

На відміну від стилістично нейтрального дієслова *verleumden* німецьке дієслово *verunglimpfen* відноситься до книжкової, літературної лексики і в тлумачному словнику Duden супроводжується позначкою *gehoben* («піднесена, книжкова мова»). Необхідно відзначити, що дієслово *verunglimpfen* вживається переважно в публіцистичному дискурсі, зокрема, в газетних статтях політичної тематики [102]

Дієслово *diffamieren* так само, як і *verleumden*, відноситься до книжкової лексики, значення його наближене до значення дієслова *verleumden*, але, на відміну від останнього, воно є не споконвічно німецьким, а запозиченим з латинської мови [101]. У його семантичній структурі міститься сема

«принизити чийсь авторитет», «нашкодити репутації». Більшість дієслів даної семантичної групи відноситься до розмовної мови. Всі вони вживаються з метою характеристики дії з негативного боку. У словотвірному відношенні вони різноманітні. Носієм пейоративної оцінки виступають як словотвірні елементи – афікси, так і саме лексичне значення слова.

Таким чином, було виявлено, що німецькі пейоративні дієслова досліджуваних семантичних груп «обмовляти» і «псувати» реалізують в дискурсивній практиці різноманітні відтінки загального значення, демонструючи при цьому різні стильові характеристики: від нейтральної, літературної до зниженого, розмовного стилю. Встановлено, що афіксація є найбільш характерним способом утворення пейоративних дієслів у німецькій мові [59].

Передбачається, що дієслова мовленнєвої діяльності мають властивість передавати важливу когнітивну інформацію, розкриття якої в ряді випадків можливе лише в процесі мовлення. Це дозволяє припустити, що саме ця властивість і перетворює їх в один з провідних засобів створення образів – як художніх, так і медійних. Звертаючись безпосередньо до стилістики, доводиться визнати, що функціонування дієслів мовлення в художньому та медійному тексті на сьогоднішній день не отримало широкого висвітлення. На практиці ДМ часто несуть в собі одночасно і характеристику комунікативного процесу в цілому та висвітлення особливостей процесу мовлення. Далі ми роздивимося цю логіку детальніше.

3.2. Функціонально-семантична характеристика дієслів, що характеризують процес мовлення

Дієслова на позначення мовлення – складні за смисловим і прагматичним навантаженням елементи тексту, однак ця складна смислова структура слова і постала, вірогідно, причиною численних суперечок про визначення та класифікації ЛСГ дієслів мовлення. Як пише Л. Г. Бабенко,

систематичне вивчення ДМ як окремого феномена пов'язане з виявленням американським вченим Дж. Остіном групи дієслів-перформативів [5].

Ю. А. Бессонова зазначає, що Дж. Сьорль, що розвинув теорію Остіна, визначив ДМ як умову локутивного акту. Даний підхід припускав розгляд ДМ з позицій граматичної семантики, логіки і філософії мови. Досить довгий час аналізу піддавалися тільки дієслова, що позначають процес мовлення в його чистому вигляді, що залишало за рамками дослідження значну групу дієслів, котрі позначають дію, що припускає використання мови [7].

Вивчення способів дієслівної дії в мовознавстві має досить серйозні традиції. Однак до сих пір не остигає інтерес дослідників до зв'язку ДМ з категорією виду, до функціонально-семантичних властивостей окремих ДМ. Категорія дієслівного виду та категорія ДМ дуже близькі. Різниця між ними стосується функціональної сторони і зводиться, в кінцевому рахунку, до того, що приналежність до одного з двох видів є обов'язковою для всякого слов'янського дієслова, а приналежність до одного із ДМ – ні.

Оскільки мовлення – це дія, необхідно ввести до нашого дослідження ще одне поняття: спосіб дії. Це, відповідно, той чи інший лексико-граматичний розряд дієслів, що позначають різні часові, кількісно-часові і результативні модифікації дії, виражені за допомогою словотворчих формантів (префіксів, суфіксів і постфіксів).

Дієслова, що репрезентують сатуративний спосіб дії, передають ідею, що дія вироблялася або буде проводитися до повного насичення, задоволення або навіть пересичення. Це такі дієслова як «наговоритися», «наспіл куватися» («rede ein wenig», «plaudern») тощо. Дієслова сатуративного способу дії утворюються від базових за допомогою префіксів та постфіксів. Як бачимо, у германській мові подібний тип дієслів може навіть утворюватися шляхом поєднання препозицій та дієслів.

За Р. Штайніцом, сатуративний спосіб дієслівної дії входить в «спеціально-результативну групу» [78]. Дієслова, що представляють цей спосіб дії, називаються дієсловами інтенсивно-результативного способу дії. У

більшості випадків вони означають повноту і вичерпність результату, ретельність, іноді – в поєднанні зі значенням інтенсивності і експресивності дії. Ці значення передаються декількома префіксами, в деяких випадках додатком постфікса. Кожен з префіксів надає дієслову свій індивідуальний відтінок значення. Префікс у поєднанні з постфіксом, зокрема, повідомляє значення повного задоволення або пересиченість дією.

Деякі дослідники відзначають, що використання дієслів сатуративного способу дії обумовлене бажанням автора надати оцінці дії відтінок осуду. З цим спостереженням важко погодитися. З одного боку, конструкції «(спілкуватися) до посиніння», «до знемоги», «до нудоти» дійсно свідчать про те, що описувані процеси можуть викликати осуд. З іншого боку, прислівники «(наговоритися) досхочу», «вдосталь» тощо, навпаки, говорять про те, що процеси були добровільними і пов'язаними з отриманням задоволення. Також можна виділити емоційно-експресивні дієслова, так нейтральні, які просто називають або характеризують комунікативну сторону мови.

Як бачимо, ДМ – вагома за кількістю категорія сатуративів. Тож ми просто не могли не звернутися до цієї категорії у нашому дослідженні. До числа маловивчених питань в загальному спектрі проблем, пов'язаних зі способами дієслівної дії, можна назвати специфіку функціонування сатуративів у рамках простого і складного речення.

Аналіз великої кількості контекстів, що містять дієслова-сатуративи, показав, що їх сполучуваність з прислівниками в рамках простого речення має дуже обмежені форми. У переважній більшості контекстів зустрічаються такі прислівники: *вдосталь, досита, досхочу, всмак, досить* [86] (*genug, schmecken* [86]) тощо.

Особливості управління описуваних дієслів в значній мірі залежать від їх індивідуальної семантики. Наприклад, з дієсловом «наговоритися» не поєднуються прислівники «досхочу», «вдосталь» тощо. Ці слова часто супроводжують сатуративи, проте не можна сказати, що такі поєднання є регулярними та обов'язковими. Тобто подібні комбінації є досить вільними – як

у слов'янських, так і в германських мовах. Цікаво, що досить часто досліджувані дієслова утворюють ланцюжки. У таких випадках сема граничності, пересичення отримує акцентований вираз. Так, за Е. Шендельс, у художній літературі це дуже часто використовуваний прийом [55].

Функціонально-семантичні особливості функціонування дієслів сатуративного способу дії розрізняються в рамках простого і складного речення. Якщо в простому реченні значення сатуративного способу дії супроводжується, підкреслюється за допомогою прислівників, то в складних реченнях дієслова сатуративного способу дії завжди знаходяться в головному реченні, а значення повноти, вичерпаності дії розкривається, конкретизується за допомогою підрядного речення.

Важливо зауважити, що прислівники, які посилюють сатуративне значення дієслова, які зазвичай зустрічаються в простому реченні, не використовуються в складнопідрядних реченнях. Іншими словами, прислівники і прийменниково-відмінкові конструкції, семантично і синтаксично залежні від дієслів-сатуративів, знаходяться у відношенні додаткової дистрибуції з підрядними реченнями, що розкривають, доповнюють значення дієслів, що несуть значення сатуративний спосіб дії. Е. Шнайдер зазначає, що дуже типовим для дієслів сатуративного способу дії є вживання в дієприкметникових зворотах [54].

Для того, щоб розкрити особливості дієслів на позначення мовлення, які відносяться до процесу мовлення, німецької та української мов, варто зібрати усі дані у зведену таблицю (було проаналізовано медійні тексти – «Українська правда» [15] та «Münchener Merkur» [117]). Зробимо нотатку: ми аналізували медійні тексти, оскільки вони є яскравим виразником особливостей сучасного вжитку дієслів на позначення мовлення. Таким чином, ми отримали наступні дані:

Таблиця 3.1. Функціональні особливості дієслів мовлення у німецькій та українській мовах

ЛСГ дієслів мовлення	Німецька мова			Українська мова		
	абсол. кі-сть	кі-сть у %	приклади	абсол. кіл-сть	кі-сть у %	приклади
ДМ, що допомагають вводити пряму мову	36	36	sich unterhalten besprechen	35	35	мовити сказати
ДМ, що позначають процес мовлення (без додаткових характеристик)	28	28	sagen meinen	45	45	сказати вимовити
ДМ з додатковими емотивними, процесуальними характеристиками або зі специфікою вимови слів	19	19	flüstern emporen sich	5	5	кричати шептати
ДМ, пов'язані з моментом виголошення репліки	17	17	beginnen diskutieren	15	15	починати продовжуват и
	100	100 %		100	100%	

Звертаючи увагу на дану таблицю, ми бачимо, що у німецькій мові більше дієслів мовлення з додатковими емотивними, процесуальними характеристиками або зі специфікою вимови слів та дієслів мовлення, які пов'язані з моментом виголошення репліки. Натомість в українській мові більш популярними виявилися дієслова мовлення, що позначають процес мовлення (без додаткових характеристик). Таким чином, як показують статистичні дані, більша кількість слів припадає на групу дієслів мовлення, що допомагають вводити пряму мову. Оскільки ми аналізували саме медійні тексти (статті у пресі, ЗМІ), то такі висновки є досить логічними. Ще одна група з найбільшою кількістю дієслів мовлення – ДМ, що позначають процес мовлення у цілому, без додаткових характеристик.

Можливість порівнювати використання дієслова в оригіналі і в його перекладі дозволяє уточнювати актуальні смисли слів. У зв'язку з цим виникає проблема різних варіантів перекладу слів, що функціонують в певному

контексті. Наприклад, дієслово мовлення з додатковою емотивною, процесуальною або іншою семою (наприклад, *flüstern*, *emporen sich* [86]) може перекладатися або еквівалентом, що має аналогічне значення (*шепнути*, *обуритися* [85]), або нейтральним дієсловом з додатковим компонентом, вираженим прислівником або іменником з прийменником (*тихо сказати*, *сказати з обуренням* [85]).

Також можливі випадки, коли подібні дієслова перекладаються нейтральними дієсловами, при цьому їх додатковий компонент імпліцитно виражається в репліці. В оформленні прямої мови можуть брати участь дієслова, що не містять в своєму системному значенні сему мови (наприклад, *beginnen* [99], *починати* [86]). Однак в контексті ця сема актуалізується, що підтверджується і в перекладі («заговорив», «почав говорити»). Проте про перекладацькі стратегії та тактики буде детальніше йтися у третьому розділі цього дослідження.

Отже, функціональне значення дієслова, що оформляє конструкцію з прямою мовою, складається з декількох компонентів. Вона включає системне значення і актуальний зміст, обумовлений, перш за все, змістом репліки і іншими компонентами контексту. Навіть у одному цілісному тексті можуть активно функціонувати дієслова різних функціонально-семантичних груп з різноманітними відтінками значення, як в оригіналі, так і в перекладі. Це свідчить про те, що фрагмент мовної картини світу, пов'язаний з відображенням мовної сфери, може бути досить повно представлений в художньо-смысловому просторі одного твору.

Звернемося до аналізу двох художніх текстів – німецькомовного роману «Der Sandmann» Е. Гофмана [116] та україномовного роману «Перехресні стежки» І. Франка [114]. Наша ключова ідея – продемонструвати, як змінився сучасний ужиток дієслів мовлення у порівнянні з класикою. Результати аналізу цих текстів на предмет дієслів на позначення мовлення представлено у наступній таблиці:

Таблиця 3.2. Функціональні особливості дієслів мовлення

ЛСГ дієслів мовлення	Німецька мова			Українська мова		
	абсол. кі-сть	кі-сть у %	приклади	абсол. кіл-сть	кі-сть у %	приклади
ДМ, що допомагають вводити пряму мову	11	36	«...sagte meine Mutter erblassend» «Der sagte: Ei allerdings und beschrieb mir nach seiner 10 Art gar weitläufig...»	11	36	«Меценас мовчав добру хвилю... а далі сказав» «Спокійно промовив Рафалович» «Доки я тут старостою, – сказав комітетовим...»
ДМ, що позначають процес мовлення (без додаткових характеристик)	11	35	«Indem ich anfangen will, höre ich dich lachen und Clara sagen» «Was soll ich so weitläufig Einzelnes hererzählen, da noch so vieles zu sagen übrig bleibt?»	9	30	«А тоді, дасть Бог, зійдемося ще і поговоримо» «Сього мені ніхто не говорив» «...він говорив чимраз голосніше...»
ДМ, пов'язані з моментом виголошення репліки	5	18	«Sein Umgang mit dem Vater fing an meine Fantasie...» «...Gewalten ausgesprochen haben...»	6	21	«Пан маршалок... обернувся до господаря дому і почав із ним розмову...» «Він... почав промовляти іронічно» «Він... повалився на землю і страшенно почав кричати»
ДМ з додатковими емотивними, процесуальними	4	11	«lange nicht geschrieben» «...die Tür	4	13	«Скрикнула вона, вміщуючи в

характеристиками або зі специфікою вимови слів			stand offen... das Dienstmädch en schrie»			тих словах стільки погорди, кілько лише у неї знайшлося на складі» «І стоїть отак, жде мого руху і збирає дух у груди, щоб крикнути» «Але непереможни й внутрішній голос рівночасно шептав йому щось таке чарівне...»
	33	100 %		30	100%	

У процесі аналізу була зроблена спроба створення класифікації дієслів говоріння за різними ознаками:

I. Безсумнівно, найбільш часто вживаними є дієслова, що позначають власне мовний акт. Такі дієслова ми відносимо до групи нейтральних одиниць. Даний клас дієслів несе в собі таке основне значення «вимовляти якийсь текст». За цим дієсловом можна судити про будь-які міжособистісні відносини, не можна характеризувати внутрішній стан героя тощо. По суті справи, вони не несуть в собі ніякого емоційного забарвлення.

II. Дієслова, в значення яких входить вказівка на спосіб проголошення тексту, ми відносимо до артикуляційно-фонетичної групи. У даному випадку дієслова дають уявлення як про емоційний стан мовця, так і про ефект, який ці фрази справили на оточуючих.

III. Широке поширення отримали дієслова, що описують характер висловлюваних емоцій. У цьому ключі можна виділити наступні групи дієслів:

1) дієслова, що передають негативні емоції незалежно від сформованої комунікативної ситуації;

2) дієслова, що передають позитивні емоції;

3) дієслова, що виражають різноманітні емоції в залежності від ситуації, що склалася [93].

Дієслова цієї групи містять в собі основну інформацію про героя і його стан в момент мовлення, його ставлення до адресата і ситуації спілкування. Читач мимоволі, на підсвідомому рівні, формує для себе образ, характер героя, не здогадуючись при цьому, яку роль тут зіграли дієслова «говоріння».

IV. Великою «прагматичною силою», на нашу думку, володіють метафоричні дієслова або звуконаслідування. Ми вважаємо, що, користуючись подібними дієслівними одиницями, автор намагається вказати читачеві необхідний йому (автору) напрямок думки, дати можливість відчувати стан персонажа [92].

Автор, використовуючи метафоричні дієслова, вказує на емоційний стан героя, можливий прояв деяких рис його характеру і таким чином описує певну комунікативну ситуацію, що склалася в даний момент. Підводячи підсумок всьому вищесказаному, необхідно відзначити наступне: повідомляючи адресату про комунікативну ситуацію, автор висловлювання при виборі дієслова (як, втім, й інших складових висловлювання) не просто інформує про неї адресата, а й обов'язково передає своє ставлення до того, що повідомляється, іншими словами, він, так чи інакше, інтерпретує передану комунікативну ситуацію. В даному випадку автор позначається як інтерпретатор, з цілями і завданнями якого і пов'язане вживання конкретного дієслова мовлення. Висловлювання при цьому позначаються як такі, що інтерпретують повідомлення. У кожному висловлюванні проявляється мовна особистість автора, його індивідуальні особливості в трактуванні і вербалізації концепту «мова».

Як бачимо, дієслова мовлення, котрі використовують у медійних та художніх текстах, відрізняються за кількістю у кожній групі дієслів мовлення. У випадку художніх текстів, проте, найбільш численними виявилися групи дієслів мовлення, що допомагають вводити пряму мову та позначають процес мовлення взагалі. Тепер варто подивитися на наступну зведену таблицю даних:

Таблиця 3.3. Комунікативно-прагматичні особливості дієслів мовлення
у німецькій та українській мовах

Категорія дієслів мовлення	Німецька мова			Українська мова		
	абсол. кі-сть	кі-сть у %	приклади	абсол. кіл-сть	кі-сть у %	приклади
Дієслова, що характеризують екстралінгвістичну ситуацію	40	25	sich unterhalten plaudern	45	30	поговорити обговорити
Фазисні дієслова	36	23	fing an zu reden gesprochen	32	21	почав говорити заговорив
Емотивні дієслова	32	20	schrie schrie wütend	29	19	радісно сказав поспівчував
Сатуративні дієслова	27	17	sich ausquartsch en vorplaudern	26	18	наговоритися набалакатися
Група дієслів спілкування та дискусії	24	15	diskutieren debattieren	18	12	дискутувати сперечатися
	159	100 %		150	100%	

Відтак, звертаючи увагу на дану таблицю, ми бачимо, що найбільш уживаними є дієслова, які характеризують екстралінгвістичну ситуацію. Причому, це стосується обох мов – і німецької, і української. Фазисні та емотивні дієслова зустрічаються приблизно в однаковій кількості. Таким чином, дослідники часто описують функціональні особливості ДМ через поняття «функціонально-семантичне поле» (ФСП). І хоча ми й не використовуємо теорію полів у даній роботі як ключову, все ж у її рамках пропонується досить логічний поділ на дві категорії ДМ:

- ті, що характеризують комунікативну сторону мови;
- ті, що характеризують процес мовлення.

За структурою, проте, це ФСП співвідноситься з відповідним ЛСП. Як бачимо, на практиці не завжди можна чітко розділити ці дві категорії, оскільки

часто фазисні, емотивні, сатуративні тощо дієслова однієї мови (наприклад, германської) передаються через інші категорії мови, на яку, припустимо, здійснюється переклад (наприклад, йдеться про слов'янську мову).

3.3. Способи перекладу дієслів на позначення мовлення з німецької мови на українську

Передача змісту в перекладі – одна з найважливіших задач. Однак з цим також пов'язано безліч труднощів. Коли ми говоримо про зміст тексту, це не означає, що він знаходиться безпосередньо в ньому ж; зміст тексту – це думки, почуття, наочні образи. Зміст, таким чином, знаходиться в голові відправника (творця тексту, що передає його) і в голові адресата (того, кому призначений текст). Будівельним матеріалом для тексту в даному випадку є знаки, співвідносні з денотатом (предметом реальної дійсності), і сигніфікат (відображенням денотата в нашому мозку).

Внаслідок цього існують два види змісту тексту – денотативного (відображення об'єктивних властивостей, що позначаються знаками предметів і явищ) і сигніфікативного (що включає в себе крім об'єктивних властивостей денотата також конотації – в даному випадку ті, які є фактом колективної свідомості). Виходячи з вищесказаного, завдання перекладача – правильно розшифрувати і передати значення вихідного тексту, оскільки денотат може викликати асоціації, що не збігаються у різних народів та культур.

При німецько-українському перекладі необхідне врахування деяких специфічних рис германських мов. Полісемантичний характер мови – це завжди складність для перекладачів. Професіоналу треба постійно звертатися до контексту, щоб підібрати адекватний переклад слів. За В. І. Шаховським, значення слова залежить від низки чинників: наприклад, від тематики тексту [54].

Усі різноманіття цих значень об'єднуються під крилом досить великої загальної схеми, котру перекладач розуміє скоріше інтуїтивним чином, ніж

через завчені словникові значення слів. Коли перекладачу необхідно знайти конкретні відповідники (наприклад, українською мовою), він зобов'язаний зрозуміти контекст та особливості тематики тексту. Свої особливості має зокрема художній текст.

До складнощів, які дуже часто зустрічаються в перекладацькій практиці (як усного, так і письмового перекладу німецькою мовою), відноситься, наприклад, специфіка виборів правильних форм минулого часу при здійсненні перекладу тексту німецькою мовою. Для передачі відносин передування в німецькій мові є необхідність вживання певних поєднань форм граматичного часу. У германських мовах воно схоже на принципи англосаксонських мов. Це дещо нетипово для української мови, що іноді може створювати труднощі для перекладача.

При перекладі ж з германської мови українською проблемою часто стає, наприклад, складність системи передавання непрямої мови у германській мові. Особливо це стосується використання умовного способу, а також специфічних конструкцій за участю модальних дієслів. Перекладацькі складнощі пов'язані також з інфінітивними конструкціями, яких немає в українській мові. Ці та інші особливості германських мов часом створюють перекладачам додаткові складнощі і вимагають від них не тільки спеціальних знань, а й багатого досвіду діяльності перекладача.

Таким чином, як і інші мови, німецька мова має свої унікальні характеристики і «підводні камені». Їх всі неможливо врахувати, але є найбільш важливі. Німецька мова наповнена складними словами, які складаються з декількох іменників. У порівнянні з українською мовою, де іменник частіше пов'язаний з прикметником, в німецькій мові один іменник визначає інше. Як приклад, на думку Н. Г. Ніколаєвої, підходять поширені німецькі запозичення [33]. Усна і письмова розмовна мова має й інші специфічні особливості:

- багатозначність слів: тобто слова застосовуються не в буквальному сенсі, а інтуїтивно, в контексті поточного утримання. Тому має значення

людський фактор – глибина знань, досвід, правильний підбір потрібного варіанту перекладачем;

- двоскладовість і строгий порядок слів у реченні: це значить, що в німецькій мові кожна частина мови має своє місце; відмінюваний присудок знаходиться в кінці речення-додатку, а дієслово-помічник – відповідно, на другому місці на початку конструкції. СENS усієї фрази розуміється тільки після повного прочитання тексту, адже основний акцент встановлюється в кінці. Кожне речення має підмет і присудок, з фіксованим місцем останнього. Дієслово-зв'язку в німецькій мові опустити неможливо, в порівнянні з українською мовою, де таке відбувається регулярно.

- шість часових форм дієслова (три з них – у минулому часі): дієслівний час може бути простим, складним, а також може позначати дію, яка давно минула;

- роди іменників: за рід в німецькій мові відповідають артиклі (визначені та невизначені). В українській мові відношення до родів не збігається з німецькою граматичною концепцією;

- присутність діалектів і конструкцій-інфінітивів, що не мають аналогів в українській мові. У німецькій мові є рамкові конструкції, мета яких – упорядкувати висловлювання і зв'язати його частини в єдине ціле;

- складені слова, які виражають логічний зміст фрази. Такі поняття не включають в словники, куди можна заглянути для уточнення того чи іншого значення. Переклад в такому разі не дослівний, а описовий, з упором на основний сENS. Тут важлива гра слів і адекватна передача суті речення, яке перекладається;

- німецькі заперечення: тобто в реченнях не «уживаються» два заперечення, що характерно для української мови зокрема.

Тепер час трохи розібратися в ключових помилках, котрі перекладачі часто роблять у своїй практиці. Т. А. Шнітке зазначає, що німецька мова складається з «авторських» слів – по два-три об'єднаних іменники [59].

Навколо головного слова будеться переклад всього складного слова. Натомість в українській мові аналогом такої конструкції може стати ціле речення чи довге словосполучення.

Ще одна особливість німецько-українського перекладу, яка може викликати труднощі в процесі обробки тексту, – англіцизми. Більшість англійських виразів теж мають двоякий сенс або кілька значень. Тому в німецькій мові складаються нові слова, за обсягом рівні реченню. Приклад: деякі газетні терміни можуть зайняти цілі стовпці і параграфи. Мова йде не про безглузде нагромадження слів, а створення слів з новою концепцією. Таке слово не має аналогів в жодній іншій мові світу.

Перекладач може цілеспрямовано пропускати слова, які, на його думку, будуть незрозумілі читачеві. Ще один варіант – прикрашання вихідного тексту. Особливо часто це відбувається у випадках технічного перекладу або повсякденного спілкування. Причина одна: українська мова набагато багатша німецької мови і по стилістиці, і по лінгвістиці.

Наступна проблема, яка може стати суттєвим «підводним каменем» стосується діалектів. Для нашої роботи це важливо, оскільки одна з настанов даного дослідження стосується ключових аспектів лінгвокультурології. Навіть носії мови, що живуть в різних регіонах Німеччини, можуть не розуміти один одного. Всього існує вісім діалектів мови. В аспекті українського розуміння мають значення слова-винятки, які потрібно знати, щоб адекватно оцінити смислове навантаження німецьких слів.

Щоб уникнути незручної паузи в переговорах чи складнощів при письмовому перекладі текстів, перекладач зобов'язаний знати національні особливості й захоплення жителів країни. Німці люблять автомобілі і клуби, примикають до груп або спільнот однодумців, але залишаються вільними в поглядах. Клуби за інтересами мають історичну спрямованість (як варіант – мисливські та стрілецькі клуби), зберігають древні ритуали і традиції.

Щоб при перекладі німецьких фраз українською мовою та навпаки не було незручного становища, потрібно взяти до уваги специфіку німецького

гумору. Він не завжди збігається з українським. В. Адмоні підкреслює, що стилістично гумор відрізняється різкою і грубою сатирою. Але при перекладі на інші мови він починає програвати і втрачати свою чарівність [61].

Українська та німецька – деякою мірою споріднені мови. Витоки обох мов пішли з індоєвропейської мовної сім'ї, але в міру розвитку набули індивідуальні відтінки. З цієї причини ідентичні слова можуть мати різні значення в українській мові та іноземній. Це перша передумова утворення так званих «хибних друзів перекладача».

Ще одна причина складнощів, з якими нерідко стикається перекладач у своїй практиці, – запозичення. Два народи тісно контактують один з одним, постійно обмінюючись лексикою, яка часто спотворюється і втрачає первісний зміст. Іноді міжмовні омоніми з'являються випадково. Таким чином, німецько-український переклад повинен враховувати важливу умову – подачу тексту. В такому випадку, напевно, вдасться безпомилково передати загальний і окремий сенс.

Тож, якими навичками повинен володіти фахівець, що виконує літературний переклад на німецьку мову (а також і навпаки)? Тут важливо досконало володіти вихідною мовою та відмінно знати всі тонкощі рідного слова. Перекласти художній текст німецькою мовою – завдання не просте, і для перекладача це стає справжньою перевіркою на профпридатність. У літературному перекладі особливо важливо донести до читача не тільки те, що написав письменник, а й про що він «думав між рядків».

Літературний переклад на німецьку мову (та навпаки) виконується в певній вільній формі. Перед перекладачем не стоїть завдання дослівного оповідання, йому важливо передати стиль письменника, його манеру літературної мови. І тут важливо врахувати два моменти. Якщо текст на німецьку мову перекладається дослівно, то тоді може загубитися його літературна сторона, текст вийде нудним, грубим. А якщо вдатися до дуже вільного перекладу, можна з перекладача перетворитися на письменника і

розповідати читачам не думки й ідеї автора, а свою власну думку. Можна так «переробити» текст, що автор не зможе вгадати в ньому своє творіння.

Професійний перекладач вміє знайти тонку грань, яка проходить між суб'єктивізмом і бездумною дослівністю. Об'єктивний образ літературного героя складається не тільки з описів автора. В. І. Кодухов підкреслює, що зрозуміти суть героя допомагає мовна характеристика персонажа [29]. І тут перекладач повинен докласти всю свою майстерність, всі знання для того, щоб читач зрозумів характер героя, його рівень освіченості і соціальне становище. Німецька мова, як і будь-яка інша мова, багата різноманітними акцентами, які так часто використовуються письменниками для формування образів своїх персонажів.

І в таких випадках на допомогу перекладачеві приходять допустимі в літературному перекладі виноска і коментарі. Чимало складнощів викликають при літературному перекладі двозначні вирази і виразні засоби. І знайти вірний спосіб літературного перекладу, вдало використовувати подвійні значення і каламбури під силу тільки професійним перекладачам.

На практиці часто складається така ситуація. Вивчившись на курсах німецької мови, людина відправляється в Німеччину, і розуміє, що нічого не розуміє (як колись казав давньогрецький філософ Платон, передаючи слова Сократа). І в цьому немає нічого дивного. Під час навчання перекладач осягав літературні основи німецької мови. У практичному житті так ніхто не розмовляє. Цією літературною мовою говорять лише кращі диктори телебачення і радіостанцій. Але навіть вони, за межами «робочого крісла» говорять з використанням певних діалектів.

У німецькій мові існує кілька акцентів, найпоширеніші з них: саксонський, швабський, кельнський. А такий діалект як баварський взагалі можна прийняти на нову мову – настільки він відрізняється від базової німецької мови. Така різноманітність діалектів мови, наприклад Гете, продиктована історичними особливостями. Всі ці нюанси доводиться враховувати літературному перекладачеві, і тільки так може читач отримати

якісний літературний переклад, написаний сучасним письменником, або автором, який жив століття тому.

При перекладі дієслів мовлення з німецької мови на українську мову треба звертати увагу на наступні моменти.

1. Керування дієслів. Часто те, як дієслова поєднуються з займенниками, іменниками, прийменниками тощо у німецькій мові, відрізняється від української мови. Подивимося на такі приклади:

– *beantworten + Akk*: відповідати на що-небудь (в німецькій мові прийменник «на» відсутній у даному випадку), наприклад, *Ich beantworte die Frage* [64] (ніяких прийменників тут не треба), тобто «Я відповідаю на питання»;

– *bedanken sich bei D. | für A.*: дякувати комусь за щось тощо.

2. Безособові та особові дієслова. Безособовими дієсловами є *Infinitiv* (невизначена форма) і *Partizip* (дієприкметник). Всі інші дієслівні форми є особистими. Форма *Infinitiv* передає дії безвідносно присутності або ж співучасті будь-якої особи. У німецькій мові є дві принципово різні в плані переданого значення інфінітивні форми: *Infinitiv I* і *II*. У реченні *Infinitiv I* висловлює дію (стан), одночасну з дією (станом), виражену присудком, або наступну безпосередньо після неї. *Infinitiv II* передає попередню дію (стан). *Infinitiv I* – це словникова форма дієслова: дієслівна основа + суфікс - (e)n. *Infinitiv II*: *Infinitiv* службового дієслова *sein* або *haben* + *Partizip II* використаного повнозначного дієслова. Наприклад:

– *Sein Berater hat entschieden, sich an die Werksleitung zu wenden* [64] («Його консультант вирішив звернутися до заводського управління»). Тут дія, що передається присудком, передуює дії, вираженій через *Infinitiv I*;

– *Wir bitten dich, munter zu bleiben* [64] («Просимо тебе залишатися»). Тут *Infinitiv I* позначає одночасну дію, що переходить в майбутнє – зараз і потім.

3. *Partizip II*. Окремо слід звернути увагу на третю основну форму у німецькій мові. Ця форма, зокрема, використовується у минулих складних

часах. Наприклад, *Klaus erzählt / erzählte, er habe / hätte den letzten Hausschlüssel verloren* [64] («Клаус каже / сказав, що загубив останній ключ від будинку» (Perfekt / Plusquamperfekt)).

Висновки до розділу 3

У Розділі 3 були розглянуті наступні питання:

1. Функціонально-семантична характеристика дієслів, що характеризують комунікативну сторону мови. У сучасній лінгвістиці все більше уваги приділяється семантичному потенціалу мовних одиниць, а також питанням актуалізації, взаємодії і модифікації значень при вживанні тієї чи іншої одиниці в конкретному типі дискурсу. Нами також була розглянута група пейоративних дієслів семантичної групи «обмовити», «псувати». Більшість дієслів даної семантичної групи відноситься до розмовної мови. Всі вони вживаються з метою характеристики дії з негативного боку. У словотвірному відношенні вони різноманітні. Носієм пейоративної оцінки виступають як словотвірні елементи – афікси, так і саме лексичне значення слова. Лексико-семантична група дієслів мовлення, будучи унікальною за своєю когнітивною природою і трохи невизначеною за складом, являє безумовний інтерес для дослідників різних областей мовознавства. Група «дієслова мовлення», будучи відкритою по відношенню до інших лексико-семантичних груп, регулярно поповнюється в процесі метафоризації і вербалізації дієслів, що свідчить про актуальність вербалізації понять, котрі відображають різні звуки і явища фізичної природи.

2. Функціонально-семантична характеристика дієслів, що характеризують процес мовлення. Дієслова на позначення мовлення – складні за смисловим і прагматичним навантаженням елементи тексту, однак ця складна смислова структура слова і постала, вірогідно, причиною численних суперечок про визначення та класифікації лексико-семантичних груп дієслів мовлення. Зокрема, ми звернули увагу на дієслова сатуративного способу дії. Функціонально-семантичні особливості функціонування дієслів сатуративного

способу дії розрізняються в рамках простого і складного речення. У процесі вивчення дієслівної лексики, що використовується для характеристики різних способів дієслівної дії (і сатуративного типу дії в тому числі) адекватна увага повинна приділятися питанням сполучуваності цих слів з іншими лексичними розрядами, специфіці їх функціонування в рамках різних синтаксичних структур, оскільки в цій сфері спостерігаються особливості, без знання яких неможливе повноцінне володіння мовою.

3. Способи перекладу дієслів на позначення мовлення з німецької мови на українську. Передача змісту в перекладі – одна з найважливіших задач. Однак з цим також пов'язано безліч труднощів. Внаслідок цього існують два види змісту тексту – денотативного (відображення об'єктивних властивостей, що позначаються знаками предметів і явищ) і сигніфікативного (що включає в себе крім об'єктивних властивостей денотата також конотації – в даному випадку ті, які є фактом колективної свідомості). При німецько-українському перекладі необхідне врахування деяких специфічних рис германських мов. Полісемантичний характер мови – це завжди складність для перекладачів. При перекладі ж з німецької мови українською проблемою часто стає, наприклад, складність системи передавання непрямої мови у німецькій мові.

При перекладі дієслів мовлення з однієї мови на іншу важливо приділяти увагу відповідним трансформаціям. Таким чином, ми прийшли до висновку, що в процесі перекладацької діяльності трансформації найчастіше бувають змішаного типу. Різного роду трансформації здійснюються одночасно, тобто поєднуються одна з одною, наприклад, перестановка супроводжується заміною, граматичне перетворення супроводжується лексичним перетворенням тощо. Вибір трансформації залежить від ряду факторів і обумовлений лексико-граматичними особливостями тієї чи іншої мови.

Аналізуючи дієслова мовлення у німецькій та українській мові, ми, зокрема, виділили наступні категорії дієслів мовлення:

- фазисні ДМ: у німецькій мові на них припадає 23% від проаналізованих 159 дієслів мовлення, в українській – відповідно, 21% від проаналізованих 150 дієслів мовлення;
- емотивні ДМ: у німецькій мові на них припадає 20% від проаналізованих 159 дієслів мовлення, в українській – відповідно, 19% від проаналізованих 150 дієслів мовлення;
- ДМ, що характеризують екстралінгвістичну ситуацію: у німецькій мові на них припадає 25% від проаналізованих 159 дієслів мовлення, в українській – відповідно, 30% від проаналізованих 150 дієслів мовлення;
- ДМ спілкування та дискусії: у німецькій мові на них припадає 15% від проаналізованих 159 дієслів мовлення, в українській – відповідно, 12% від проаналізованих 150 дієслів мовлення;
- сатуративні ДМ: у німецькій мові на них припадає 17% від проаналізованих 159 дієслів мовлення, в українській – відповідно, 18% від проаналізованих 150 дієслів мовлення.

У процесі перекладу з німецької мови на українську виникають труднощі, переважно пов'язані з керуванням дієслів, дієприкметниками та безособовими формами дієслів. Відтак, при перекладі треба виходити не з того, щоб буквально передати граматичну конструкцію, а слід швидше відштовхуватися від перекладу сенсу та контексту сказаного. Крім того, у перекладі допомагають синоніми, котрі можна використовувати відповідно до сенсу речення. Семантика дієслів, як ми побачили, змінюється залежно від того, які префікси чи суфікси додаються до відповідного дієслова, тобто які саме словотворчі компоненти використовуються.

Дієслова мовлення мають схожу когнітивну природу, що свідчить про подібний механізм реалізації стилістичного ефекту і дозволяє розглядати дані дієслова в комплексі. Стилiстичний потенціал дієслів мовлення в художньому тексті заснований на високій концентрації інформації, яку забезпечує їх зображально-виразна природа. Адекватний переклад експресивних (метафоричних і звуковідображальних) дієслів мовлення має на увазі

збереження як зовнішньої прагматичної форми, так і семантичних і стилістичних елементів. Відповідності між слов'янськими та германськими мовою, як показують експериментальні дослідження, дозволяють підбирати адекватні еквіваленти для експресивних дієслів мовлення при перекладі.

Таким чином, дослідники часто описують функціональні особливості ДМ через поняття «функціонально-семантичне поле» (ФСП). І хоча ми й не використовуємо теорію полів у даній роботі як ключову, все ж у її рамках пропонується досить логічний поділ на дві категоріє ДМ:

- ті, що характеризують комунікативну сторону мови;
- ті, що характеризують процес мовлення.

За структурою, проте, це ФСП співвідноситься з відповідним ЛСП. Як бачимо, на практиці не завжди можна чітко розділити ці дві категорії, оскільки часто фазисні, емотивні, сатуративні тощо дієслова однієї мови (наприклад, германської) передаються через інші категорії мови, на яку, припустимо, здійснюється переклад (наприклад, йдеться про слов'янську мову).

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Таким чином, переходячи до висновків з даного дослідження, ми можемо констатувати, що завдання, поставлені на початку роботи, були виконані, а саме було:

1. Проаналізовано лексико-семантичні аспекти дослідження дієслів на позначення мовлення;
2. Охарактеризовано парадигматичні відносини в лексико-семантичній групі дієслів на позначення мовлення;
3. Окреслено функціональні аспекти дослідження дієслів на позначення мовлення;
4. Проаналізовано особливості порівняльно-зіставного підходу до вивчення дієслів на позначення мовлення;
5. Висвітлено лексико-семантичну характеристику дієслів, які називають і / або характеризують комунікативну сторону мови;
6. Охарактеризовано лексико-семантичну характеристику дієслів, що характеризують процес мовлення;
7. Висвітлено структурно-семантичну характеристику оціночних дієслів на позначення мовлення в німецькій та українській мовах;
8. Проаналізовано функціонально-семантичну характеристику дієслів, що характеризують комунікативну сторону мови;
9. Висвітлено функціонально-семантичну характеристику дієслів, що характеризують процес мовлення;
10. Окреслено способи перекладу дієслів на позначення мовлення з німецької мови на українську.

Під дієсловами мовлення у даній роботі розуміються дієслова, в план змісту яких входить сема (семантичний примітив) «говорити». Дієслова на позначення мовлення утворюють особливу нішу в системі дієслів української та німецької мови. Лексико-семантична структура дієслів на позначення мовлення в німецькій мові містить значення спілкування, а також значення

позитивної, негативної і невизначеної емотивної конотації. Значення мовлення є інтегральним (на відміну від диференційних значень).

Дієслова на позначення мовлення займають вагоме місце у лексичній системі, оскільки вживаються у всіх сферах спілкування людини та у всіх стилях. Також не існує однієї конкретної класифікації дієслів на позначення мовлення, оскільки усі, хто проводив подібні дослідження у тій чи іншій мові, мали свій погляд і висували власні варіанти класифікації.

Таким чином, всю лексику тієї чи іншої мови можна представити у вигляді ієрархії семантичних полів різного рангу. Виділення ЛСС мови передбачає вивчення слів як самостійних словникових одиниць і в комплексі їх різноманітних зв'язків і взаємин. Смислові зв'язки слів обумовлені перш за все їх специфікою, так як, відображаючи в загальній формі різні сторони предметів і явищ матеріального світу в їх реальних різноманітних зв'язках, слово включається в співвідносні зв'язки з іншими словами.

За характером своїх значень і вживань слово є компонентом різноманітних предметно-смислових і стилістичних груп, синонімічних об'єднань і семантичних полів. Лексичний матеріал організується в систему шляхом багаторазового і послідовного розподілу, в результаті якого виділяються парадигми типу ЛСП, ЛСГ і мікропарадигми типу синонімічних рядів, парадигматичних пар, уживаних синтагматичних поєднань.

Окреслюючи парадигматичні відносини в лексико-семантичній групі дієслів на позначення мовлення, було отримано статистичні дані, згідно з якими:

- у німецькій мові: 9,4% припадає на дієслова, орієнтовані на мету словесного акту; 5,1% – на дієслова з оцінним компонентом; 35% – на дієслова способу мовлення; 22% – на дієслова з характеристикою голосу; 28,5% – дієслова з характеристикою атмосфери спілкування;
- в українській мові: 13,3% припадає на дієслова, орієнтовані на мету словесного акту; 7,3% – на дієслова з оцінним компонентом; 43,3% – на

дієслова способу мовлення; 24,1% – на дієслова з характеристикою голосу; 25% – дієслова з характеристикою атмосфери спілкування.

Фрагмент мовної картини світу, пов'язаний з мовною сферою, репрезентується лексичними і фразеологічними одиницями, що мають різні значення і характеризують різні аспекти мовного процесу. Дієслова як лексичні репрезентанти концептосфери «мовна діяльність» на рівні мови представляють складне утворення, яке ділиться на ЛСГ і підгрупи, що відображають досить дробову диференціацію усного комунікативно-мовного процесу. Вивчення дефініцій дієслів на позначення мовлення, а також особливостей вживання їх у художніх та медійних текстах може показати, що вони займають особливе місце в системі дієслів німецької мови. Специфіка цих дієслів виражається в тому, що вони виражають інформаційно марковану емоцію або ж сенс. Дієслова на позначення мовлення складають окрему групу, проте утворюють ієрархічну систему, котра враховує усі синонімічні, омонімічні та антонімічні значення.

Таким чином, можемо сказати, що не існує певної затвердженої класифікації дієслів на позначення мовлення. Кожен дослідник цієї теми привносив свої ідеї і чи створював власну класифікацію, чи доповнював уже існуючі. У сучасній германістиці дієслова на позначення мовлення рідко досліджуються у аспекті їх функціонально-семантичної значущості в текстах сучасної медійної та художньої літератури. Подібні дослідження є досить актуальними, що обумовлюється зв'язком дієслів на позначення мовлення з проблемами когнітивної лінгвістики – композиційної семантики, специфікою взаємодії частин похідного слова (префіксу та мотивуючої основи), а також концептуальної деривації за принципами композиційності та інтегративності, яка забезпечує формування складного сенсу, переданого дієсловом.

Ми використовуємо комплексний підхід до дієслів на позначення мовлення. Саме від емоцій, які відчуває людина, залежить барвистість її висловлювань і те, якими саме словами вона буде користуватися. Якщо ж брати, наприклад, текст, то і тут ми побачимо пряму залежність емоційного

аспекту і різноманітності слів, що використовуються для передачі і підкреслення емоційного стану описуваного об'єкта.

Узагальнюючи характеристику дієслів комунікації в тексті ділового спілкування, можна виділити наступні функціонально-структурні призначення: контроль і моделювання вербального взаємодії на кожному етапі створення висловлювань; формування і забезпечення зв'язності пропозиційної структури; розподіл ролей комунікативного акту; створення прагматичної динаміки розповіді. Ці функції відображають здатність дієслів комунікації моделювати комунікативну діяльність, управляти самою комунікативною діяльністю, організовувати її певним чином.

Дієслово дозволяє виразити комунікативну сутність мови, що знаходить своє вираження в реченні, одиниці, зверненої сторону комунікації, тобто висловлювання. У процесі дослідження лексико-семантичної характеристики дієслів, що використовуються на позначення процесу мовлення, ми, зокрема, звернулися до двох видів текстів – медійних (статті у друкованих ЗМІ) та художніх. Нами було виявлено, що більшість дієслів мовлення у обох групах текстів припадає на дієслова мовлення, що допомагають вводити пряму мову, а також на дієслова, що характеризують процес мовлення взагалі – без додаткових характеристик.

У процесі вивчення дієслівної лексики, що використовується для характеристики різних способів дієслівної дії (і сатуративного типу дії в тому числі) адекватна увага повинна приділятися питанням сполучуваності цих слів з іншими лексичними розрядами, специфіці їх функціонування в рамках різних синтаксичних структур, оскільки в цій сфері спостерігаються особливості, без знання яких неможливе повноцінне володіння мовою.

Лексико-семантична група ДМ, будучи унікальною за своєю когнітивною природою і трохи невизначеної за складом, являє безумовний інтерес для дослідників різних областей мовознавства. Група «дієслова мовлення», будучи відкритою по відношенню до інших ЛСГ групою, регулярно поповнюється в процесі метафоризації і вербалізації дієслів, що свідчить про

актуальність вербалізації понять, котрі відображають різні звуки і явища фізичної природи.

Дієслова мовлення мають схожу когнітивну природу, що свідчить про подібний механізм реалізації стилістичного ефекту і дозволяє розглядати дані дієслова в комплексі. Стилiстичний потенціал дієслів мовлення в художньому тексті заснований на високій концентрації інформації, яку забезпечує їх зображально-виразна природа. Адекватний переклад експресивних (метафоричних і звуковідображальних) дієслів мовлення має на увазі збереження як зовнішньої прагматичної форми, так і семантичних і стилістичних елементів. Відповідності між слов'янськими та германськими мовою, як показують експериментальні дослідження, дозволяють підбирати адекватні еквіваленти для експресивних дієслів мовлення при перекладі.

Таким чином, дослідники часто описують функціональні особливості ДМ через поняття «функціонально-семантичне поле» (ФСП). І хоча ми й не використовуємо теорію полів у даній роботі як ключову, все ж у її рамках пропонується досить логічний поділ на дві категорії ДМ:

- ті, що характеризують комунікативну сторону мови;
- ті, що характеризують процес мовлення.

За структурою, проте, це ФСП співвідноситься з відповідним ЛСП. Як бачимо, на практиці не завжди можна чітко розділити ці дві категорії, оскільки часто фазисні, емотивні, сатуративні тощо дієслова однієї мови (наприклад, германської) передаються через інші категорії мови, на яку, припустимо, здійснюється переклад (наприклад, йдеться про слов'янську мову).

При перекладі ДМ з однієї мови на іншу важливо приділяти увагу відповідним трансформаціям. Таким чином, ми прийшли до висновку, що в процесі перекладацької діяльності трансформації найчастіше бувають змішаного типу. Різного роду трансформації здійснюються одночасно, тобто поєднуються одна з одною, наприклад, перестановка супроводжується заміною, граматичне перетворення супроводжується лексичним перетворенням тощо.

Вибір трансформації залежить від ряду факторів і обумовлений лексико-граматичними особливостями тієї чи іншої мови.

Аналізуючи дієслова мовлення у німецькій та українській мові, ми, зокрема, виділили наступні категорії дієслів мовлення:

- фазисні ДМ: у німецькій мові на них припадає 23% від проаналізованих 159 дієслів мовлення, в українській – відповідно, 21% від проаналізованих 150 дієслів мовлення;
- емотивні ДМ: у німецькій мові на них припадає 20% від проаналізованих 159 дієслів мовлення, в українській – відповідно, 19% від проаналізованих 150 дієслів мовлення;
- ДМ, що характеризують екстралінгвістичну ситуацію: у німецькій мові на них припадає 25% від проаналізованих 159 дієслів мовлення, в українській – відповідно, 30% від проаналізованих 150 дієслів мовлення;
- ДМ спілкування та дискусії: у німецькій мові на них припадає 15% від проаналізованих 159 дієслів мовлення, в українській – відповідно, 12% від проаналізованих 150 дієслів мовлення;
- сатуративні ДМ: у німецькій мові на них припадає 17% від проаналізованих 159 дієслів мовлення, в українській – відповідно, 18% від проаналізованих 150 дієслів мовлення.

У процесі перекладу з німецької мови на українську виникають труднощі, переважно пов'язані з керуванням дієслів, дієприкметниками та безособовими формами дієслів. Відтак, при перекладі треба виходити не з того, щоб буквально передати граматичну конструкцію, а слід швидше відштовхуватися від перекладу сенсу та контексту сказаного. Крім того, у перекладі допомагають синоніми, котрі можна використовувати відповідно до сенсу речення. Семантика дієслів, як ми побачили, змінюється залежно від того, які префікси чи суфікси додаються до відповідного дієслова, тобто які саме словотворчі компоненти використовуються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТЕОРЕТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агапій А. П. Семантичні характеристики ЛСГ дієслів на позначення мовлення у сучасній німецькій мові. *Науковий вісник*. Чернівці: ЧДУ. 1998. Вип. 41. С. 19–25.
2. Агапій А. П. Деякі особливості семантики й сполучуваності дієслів на позначення мовлення у рамках німецької мови. *Науковий вісник*. Чернівці: ЧДУ. 1996. Вип. 1. С. 31–39.
3. Андреева Е. Г. Сопоставительный анализ семантических классов глаголов, вводящих прямую речь (английский и русский языки). *Вестник РХГА*. 2015. № 1. С. 362–373.
4. Апресян Ю. Д. Языковая картина мира и системная лексикография. М.: Языки славянских культур, 2006. 250 с.
5. Бабенко Л. Г. Функциональный анализ глаголов говорения, интеллектуальной и эмоциональной деятельности (на материале художественной речи А. Платонова): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ростов н/Д., 1980. 22 с.
6. Белянин В.П. Психолингвистика: Учебник. 2-е изд. М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004. 232 с.
7. Бессонова Ю. А. Семантическое микрополе глаголов речи в литературном языке и говорах. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2011. № 1 (8). С. 33–37.
8. Бергсон А. Смех. *Психология эмоций. Тексты* / Под ред. В. К. Виллюнаса, Ю. Б. Гиппенрейтер. М.: Изд-во МГУ, 1984. С. 186–191.
9. Биркенбил В. Язык интонации, мимики, жестов. СПб.: Питер, 1997. 251 с.
10. Бодик О. П. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 416 с.

11. Бойко Ю. П. Дієслова лексико-семантичного поля «мовлення» у репрезентації автора (на матеріалі сучасної англійської художньої прози). *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2014. Вип. 22. С. 85–92.
12. Боронин А. А. Информативный потенциал авторских вводов конструкций прямой речи: на материале романов Дж. Голсуорси: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Москва, 2004. 23 с.
13. Булыгина Е. Г. Глаголы со значением «manner of speaking» и их контекстное окружение. *Научнометодический электронный журнал «Концепт»*. 2016. Т. 15. С. 2386–2390.
14. Васильев Л. М. Теория семантических полей. *Вопросы языкознания*. 1971. № 5. С. 106–111.
15. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика. М., 1990. С. 160–178.
16. Васильев И. А., Поплужный В. Л., Тихомиров О. К. Эмоции и мышление. М.: Изд-во МГУ, 1980. 325 с.
17. Вилюнас В. К. Психология эмоциональных явлений. М.: Изд-во МГУ, 1976. 225 с.
18. Вронская Ю. В. Когнитивно-прагматические особенности высказываний с глаголами речи в современном английском языке (в сопоставлении с современным русским языком): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Екатеринбург, 1998. 18 с.
19. Голянич М. І. Внутрішня форма слова в художньому тексті: дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 1998. 455 с.
20. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Слововірна структура слова. К.: Наук. думка, 1981. 199 с.
21. Графова Т. А. Роль эмотивной коннотации в семантике слова: дисс. ... канд. филол. наук. М., 1987. 194 с.
22. Гут Н. Дієслова говоріння в авторських ремарках роману Г. Тютюнника «Вир». *Дивослово*. 2007. № 6. С. 39–41.

23. Дарчук Н. П., 2017, Паралельний корпус текстів ПарКУМ. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 9. 2017. Вип. 15. С. 28–34.
24. Дворник О. Д. Функциональная категоризация глаголов говорения в современном английском языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Белгород, 2003. 21 с.
25. Елисеева Н. В. Когнитивные аспекты семантики и функционирования английских глаголов речевой коммуникации: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Москва, 1996. 25 с.
26. Кероп'ян А. Р. Лексико-семантична структура російських та англійських дієслів на позначення мовлення: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17; Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2003. 20 с.
27. Кириллова Н. О. Метафорические номинации в семантическом поле глаголов речи. *Вестник СамГУ*. 2006. № 10/2 (50). С. 140–147.
28. Кулешова А. В. Лингвопрагматическая категория дистанцирования: на материале французской прессы: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.05. Москва, 2008. 23 с.
29. Кодухов В. И. Введение в языкознание: Учеб. для студентов пед. ин-тов по спец. № 2101 Рус. яз. и лит. 2-е изд., перераб. и доп. М: Просвещение, 1987. 288 с.
30. Ладченко М. М. Дієслова мовлення у сучасній німецькій розмовній мові. *Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць*. Випуск 6. Ужгород: ТзОВ «Папірус-Ф», 2008. С. 158–163.
31. Левицкий А. Э., Ваховская Л. Ф. Жанровые особенности текстов кинематографической проблематики (на материале современной американской публицистики). *Вестник МГЛУ*. 2007. № 522. С. 135–143.
32. Лексико-семантические группы русских глаголов / Под ред. Э. В. Кузнецовой. Иркутск: Изд-во Иркутск. ун-та, 1989. 180 с.

33. Ніколаєва Н. Г. Семантико-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Н. Г. Ніколаєва; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2003. 27 с.
34. Ничман З. В. Глаголы говорения в сочетании с прямой речью. *Проблемы русской лексикологии*. Новосибирск, 1974. С. 30–64.
35. Мак-Дугалл У. Различение эмоции и чувства. *Психология эмоций. Тексты* / Под ред. В.К. Виллюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. М.: Изд-во МГУ, 1984. С. 103–107.
36. Михайлова Л. М. Глагольные способы репрезентации концепта «ГОВОРЕНИЕ» в современном английском языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Ростов-на-Дону, 2009. 23 с.
37. Овчиннікова І. І. Лексико-семантична класифікація дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта в українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 1993. 23 с.
38. Пашковська Г. О. До питання класифікації дієслів на позначення мовлення. *Мова і культура*. Київ, 2005. С. 122–130.
39. Пашковська Г. О. Походження й семантичний розвиток українських дієслів та фразеологізмів на позначення процесів мовлення: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. К., 2008. 270 с.
40. Пілик В. В. Функції прямої та непрямої мови у сучасній турецькій газетній публіцистиці. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2013. Вип. 30. С. 212–218.
41. Попеску А. П. До питання про взаємоз'язок лексикографії та лексикології. *Современные проблемы лексикографии*. Харьков: ХГЛО, 1992. С. 78–79.
42. Прокопович Е. Н. Глагол в предложении: семантика и стилистика видо-временных форм. М.: Наука, 1982. 286 с.
43. Рубинштейн С. Л. Теоретические вопросы психологии и проблема личности. *Психология личности*. М., 1982. С. 150–178.

44. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ. К.: Радянська школа, 1977. 55 с.
45. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. К.: Наук. думка, 1971. 315 с.
46. Сазыкина М. И. Семантические особенности глаголов речи в современном английском языке. *Филологические науки. Теоретические и методологические проблемы исследования языка*. 2011. URL: http://www.rusnauka.com/20_PNR_2011/Philologia/3_90385.doc.htm (дата звернення: 08.09.21).
47. Серёгина С. Е. Глаголы речевой деятельности в новостном тексте (на материале испанской прессы). *Вестник МДПУ имени И. П. Шамякина*. 2011. № 2 (31). С. 85–89.
48. Стойкович Л. Ю. Лексико-семантическое поле английских глаголов речепроизводства (лингвокогнитивный подход): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Самара, 2007. 23 с.
49. Торчинська Н. М. Синтаксичні домінанти вираження чужого мовлення у творах О. Кобилянської та Є. Гуцала. Компаративний аналіз. *Восточноукраинский лингвистический сборник*. 2015. Вип. 16. С. 121–130.
50. Уманцева Л. В. Лексико-грамматические свойства глаголов и глагольных словосочетаний, вводящих прямую речь: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Ростов-на-Дону, 1980. 27 с.
51. Ушакова Е. А. Глаголы речи немецкого и русского языков в функциональном аспекте (употребление в конструкциях с прямой речью). Наука. Университет: материалы шестой научной конференции. Новосибирск, 2005. С. 187–190.
52. Хидекель С. С., Кошель Г. Г. Оценочный компонент лексического значения слова. *Иностранные языки в школе*. 1981. №4. С. 7–10.
53. Хомяков В. А. Текст, пресуппозиция и социальное содержание слова. *Значение и смысл речевых образований*. Калинин: Изд-во КГУ, 1979. С. 117–121.

54. Шаховский В. И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность. Сб.: Коммуникативные аспекты значения. Волгоград: Волгр. пед. ин-т, 1990. 190 с.
55. Шендельс Е. И. Грамматика немецкого языка. М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1952. 367 с.
56. Шейхи Х. Г. Статистический анализ употребления глаголов речи заявить – заявлять в новостных текстах электронных СМИ. *Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2016. № 5. С. 1359–1365.
57. Шишкина Н. М. Национальная специфика полисемии глаголов речевой деятельности в русском и английском. языках: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Воронеж, 2004. 19 с.
58. Шипицина Г. М. Об одном методе определения семного состава членов лексико-семантической парадигмы. *Сборник научных трудов*. Свердловский гос. пед. ин-т Слово в системных отношениях, 1975. Сб. 253. Вып. 2. С. 50–65.
59. Шнитке Т. А., Эрлих Э. Б. Грамматика немецкого языка. М.: Изд-во литературы на ин. языках, 1963. С. 223.
60. Шрамм А. Н. Лексико-семантическая характеристика существительных, выражающих чувство удивления. *Уч. зап.* Калининградский ун-т. 1968. Вып. 1. С. 221–243.
61. Admoni W. Der deutsche Sprachbau. М.: Hochschule, 1986. 334 S.
62. Blümel R. Einführung in die Syntax. Heidelberg: Carl Winter, 1964. 167 S.
63. Caballero R., Paradis C. Verbs in speech framing expressions: Comparing English and Spanish. *Journal of Linguistics*. 2018. № 54(1). P. 45–84.
64. Die deutsche Sprache: Kleine Enzyklopädie. In 2 Bd. / Hrsg. von Erhard Agricola u.a. Leipzig: Biblio-graphisches Institut, 1969. 1174 S.
65. Engel U. Syntax der deutschen Gegenwartssprache. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1982. 343 S.

66. Erben J. Abriss der deutschen Grammatik. Berlin: Akademie Verlag, 1966. S. 316.
67. Glinz H. Der deutsche Satz. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, 1957. 208 S.
68. Gulyga E. W., Nāthansan M. D. Syntax der deutschen Gegenwartssprache. M.: Изд. «Просвещение», 1966. 223 S.
69. Heibig G. Studien zur deutschen Syntax. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1983. Bd. 1. 215 S.
70. Moskalskaja O. I. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Moskau: Vyssaja skola, 1983. S. 344.
71. Paul H. Deutsche Grammatik. Band IV. Syntax VEB Max Niemezer Verlag. Hall (Saale), 1957. S. 425.
72. Pragmatics of Fiction / ed. by Miriam A. Locher, Andreas H. Jucker. Berlin; Boston: De Gruyter Mouton, 2017. 616 p.
73. Ries J. Was ist ein Satz? *Beiträge zur Grundlegung der Syntax*. H. 3. Prag: Taussig, 1931. 236 S.
74. Schendels E. Deutsche Grammatik. Moskau: Vyssaja skola, 1979. 397 S.
75. Schendels E. Deutsche Grammatik: Morphologie. Syntax. Text. Moskau: Vissaja skola, 1979. 397 S.
76. Schmidt W. Grundfragen der deutschen Grammatik. Eine Einführung in die funktionale Sprachlehre. Volk und Wissen Volkseigener Verlag. Berlin, 1967. 323 S.
77. Schneider E. Deutsche Grammatik. Moskau: Vissaja skola, 1982. 400 S.
78. Steiniz R. Zur Semantik und Syntax inchoativer und kausativer Verben. *Linguistische Studien*. Berlin, 2, 1977. S. 85–123.
79. Siemund P. Speech acts and clause types: English in a cross-linguistic context. Oxford: Oxford University Press, 2018. 464 p.
80. Thompson G., Yiyun Y. Evaluation in the reporting verbs used in academic papers. *Applied Linguistics*. 1991. № 12 (4). P. 365–382.

81. Verschueren J. On speech act verbs. Amsterdam: John Benjamins B. V., 1980. 83 рю

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

82. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1966. 606 с.
83. Бурячок А. А. Словник синонімів української мови. К.: Нова книга, 2001. Т.1. 571 с.
84. Девкин В. Д. Немецко-русский словарь разговорной лексики. М.: Русский язык, 1994. 768 с.
85. Куньч З. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Нова книга, 2005. 181 с.
86. Лисенко Е. І. Німецько-український словник. Українсько-німецький словник. Вінниця: Нова книга, 2012. 976 с.
87. Лукянова Н. А. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.: Прапор, 2001. 187 с.
88. Мюллер В. Великий німецько-український словник. К.: Чумацький шлях, 2005. 792 с.
89. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови. 2-е вид., доп. і випр. К.: Довіра, 2004. 275 с.
90. Степанова М. Д. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка. М.: Русский язык, 1979. 536 с.
91. Agricola Ch. Wörter und Wendungen: Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1968. 792 S.
92. Bauer B. Synonymlexikon: Deutsches Wahlwörterbuch. Frankfurt a. M., 1960. 193 S.
93. Großes Fremdwörterbuch. VEB Bibliographisches Institut. Leipzig, 1984. 829 S.

94. Das digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. URL: <https://www.dwds.de/> (дата звернення: 16.02.2021).
95. Deutsches Wörterbuch von H. Paul. VEB Max Niemeyer Verlag. Halle (Saale), 1960. 782 S.
96. Deutsches Wörterbuch / Von J. U. W. Grimm. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1984. B. 10. 2407 S.
97. Der Sprach-Brockhaus. Deutsches Bildwörterbuch. F. A. Brockhaus Wiesbaden, 1979. 987 S.
98. Deutsch-Russisches Wörterbuch von Edmund Daum und Werner Schenk. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1969. 932 S.
99. Duden. Sinn und sachverwandte Wörter und Wendungen. Wörterbuch der treffenden Ausdrücke/bearbeitet von W.Müller. Mannheim (Wien) Zürich: Bibliographisches Institut, 1972. Bd. 8. 797 S.
100. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. Dudenverlag. Bibliographisches Institut. F. A. Brockhaus, A. G. Mannheim, 1996. 1816 S.
101. Duden. Stil Wörterbuch der deutschen Sprache. Die Verwendung der Wörter im Satz. Der Große Duden. Band 2. Bibliographisches Institut. Mannheim / Wien / Zürich. Dudenverlag, 1971. 846 S.
102. Duden. Vergleichendes Synonymwörterbuch. Sinnverwandte Wörter und Wendungen. Bearbeitet von R Grebe. Bibliographisches Institut. Mannheim. Dudenverlag, 1964. 792 S.
103. Duden. Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache. Bibliographisches Institut. Mannheim / Wien / Zürich. Dudenverlag, 1963. Band 7. 816 S.
104. Görner H., Kempke G. Synonym Wörterbuch: Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache / Herausgegeben von H.Görner und G. Kempke. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1978. 643 S.
105. Handwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. In zwei Bänden. Von einem Autorenkollektiv unter der Leitung von G.Kempke. Akademie. Verlag. Berlin, 1984. 986 S.

106. Heibig G., Schenkel W. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1975. 458 S.
107. Mater E. Deutsche Verben. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1967. 889 S.
108. Neues Wörterbuch der deutschen Sprache. Rechtschreibung. Grammatik. Stilwörtererklärung. Fremdwörterbuch / Bearbeitet von L. Mackensen: Südwest. Verlag, 1967. 836 S.
109. Synonymwörterbuch von H. Görner U. G. Kempcke. Berlin, 1973. 765 S.
110. Wahrig. Deutsches Wörterbuch. Mit einem "Lexikon der deutschen Sprachlehre" / Herausg. in Zusammenarbeit mit zahlreichen Wissenschaftlern und anderen Fachleuten, völlig Überarb. Neuauflage. München: Mosaik Verlag, 1981. 956 S.
111. Wahrig H. Kramer. H. Zimmermann. Deutsches Wörterbuch: In 6 Bänden. Brockhaus Wiesbaden, 1980. 984 S.
112. Wörterbuch verbaler Wendungen von E. Günther und W. Förster. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1987. 223 S

СПИСОК ТЕКСТОВИХ ДЖЕРЕЛ

113. Тютюнник Г. Вир. Харків: Фоліо, 2013. 225 с.
114. Франко І. Перехресні стежки. Харків: «Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга», 2011. 220 с.
115. «Українська правда». URL: <https://www.pravda.com.ua/> (дата звернення: 16.02.2021).
116. Hoffmann E. T. A. Der Sandmann. Berlin: Cideb, 2009. 178 S.
117. «Münchner Merkur». URL: <https://www.merkur.de/> (дата звернення: 16.02.2021).

ДОДАТОК 1

Список дієслів на позначення мовлення в німецькій мові

1. reden	27. schwafeln
2. sagen	28. kolportieren
3. meinen	29. labern
4. mitteilen	30. blödeln
5. erzählen	31. daherreden
6. flüstern	32. sabbern
7. zuflüstern	33. sabbeln
8. vorbringen	34. stammeln
9. berichten	35. stottern
10. feststellen	36. näseln
11. hersagen	37. nuscheln
12. verkünd(en)igen	38. verraten
13. sich äußern	39. tuscheln
14. sich aussprechen	40. zischeln
15. sich ausdrücken	41. daherreden
16. bemerken	42. brullen
17. berühren	43. flustern
18. erwähnen	44. zuflustern
19. klatschen	45. säuseln
20. anschneiden	46. raunen
21. erortern	47. vortragen
22. bereden	48. deklamieren
23. predigen	49. predigen
24. kahlen	50. mauscheln
25. quatschen	51. radebrechen
26. quasseln	52. bohmakeln

-
53. schwadronieren	83. einherreden
54. schnattern	84. vorschwärmen
55. schmusen	85. mellen
56. sauseln	86. daherschwatzen
57. lastern	87. melden
58. tonen	88. quäken
59. lispeln	89. besagen
60. drucksen	90. sich austauschen
61. drauflosreden	91. diktieren
62. plappern	92. schreien
63. faseln	93. skandieren
64. quacken	94. kreischen
65. füsteln	95. loben
66. krachzen	96. schimpfen
67. flöten	97. meckern
68. plaudern	98. bewerten
69. schwatzen	99. vorwerfen
70. klonen	100. lügen
71. palavern	101. spotten
72. schwadronieren	102. klagen
73. parlieren	103. ansprechen
74. murmeln	104. wiederholen
75. brummen	105. schweigen
76. sich ausbreiten	106. verstummen
77. perorieren	107. verschweigen
78. räsonieren	108. schnarren
79. besprechen	109. nachbohren
80. nachreden	110. brüllen
81. nachsagen	111. brabbeln
82. bereden	112. zischen

-
113. eröffnen	137. widersprechen
114. herfallen	138. verneinen
115. sich erhitzen	139. nennen
116. krächzen	140. lallen
117. quieken	141. lorksen
118. hinzufügen	142. kaudern
119. meckern	143. schlabbern
120. anspielen	144. mürpfen
121. totreiten	145. grummeln
122. angeben	146. gadern
123. bekennen	147. anheben
124. erläutern	148. ansprudeln
125. erklären	149. beantworten
126. antworten	150. erwidern
127. entgegen	151. entgegnen
128. fragen	152. einwenden
129. sich wenden (an j-n)	153. aufklären
130. fordern	154. verfügen
131. verlangen	155. staunen
132. überreden	156. sich wundern
133. abraten	157. verletzen
134. anspornen	158. sich weiden
135. vereinbaren	159. erlesen
136. bestätigen	

ДОДАТОК 2

**Список дієслів на позначення мовлення у рамках української
мови**

1. Шепотіти	26. Звинувачувати
2. Проговоритися	27. Хвалити
3. Бесідувати	28. Втішати
4. Тлумачити	29. Вітати
5. Говорити	30. Бажати
6. Казати	31. Дякувати
7. Промовляти	32. Висловлюватися
8. Бурчати	33. Розказувати
9. Вити	34. Зауважувати
10. Лопотати	35. Заперечувати
11. Кричати	36. Протестувати
12. Обговорювати	37. Застерігати
13. Домовлятися	38. Гомоніти
14. Сперечатися	39. Бекати
15. Дискутувати	40. Скиглити
16. Сповідатися	41. Ойкати
17. Вихвалитися	42. Правити
18. Нити	43. Провадити
19. Брехати	44. Твердити
20. Пояснювати	45. Тараторити
21. Погоджуватися	46. Балагурити
22. Відмовлятися	47. Варнякати
23. Дозволяти	48. Марнословити
24. Вимагати	49. Обдурювати
25. Висміювати	50. Заливати

-
51. Лихословити	81. Здивуватися
52. Пащекувати	82. Образитися
53. Відрубувати	83. Зрадіти
54. Жалітися	84. Обуритися
55. Нарікати	85. Чути
56. Мовчати	86. Прочитати
57. Замовкати	87. Сперечатися
58. Заціпити	88. Радитися
59. Полемізувати	89. Зізнатися
60. Наказувати	90. Розжувати
61. Спонукати	91. Відрізати
62. Керувати	92. Огризнутися
63. Повчати	93. Відповісти
64. Доводити	94. Звернутися
65. Обіцяти	95. Переконати
66. Насміхатися	96. Спонукати
67. Ганьбити	97. Відрадити
68. Віншувати	98. Піддакувати
69. Поздоровляти	99. Погодитися
70. Розповідати	100. Протестувати
71. Бурмотіти	101. Заперечити
72. Відповідати	102. Іменувати
73. Декларувати	103. Базікати
74. Телеграфувати	104. Мимрити
75. Питати	105. Шамкати
76. Веліти	106. Співати
77. Подумати	107. Пищати
78. Розмірковувати	108. Лаятися
79. Посміхнутися	109. Оцінити
80. Насупитися	110. Дорікнути

-
111. Жартувати	131. Каркати
112. Скаржитися	132. Фиркати
113. Розмовляти	133. Додати
114. Просторікувати	134. Дудіти
115. Повторити	135. Цокотіти
116. Помітити	136. Городити
117. Зауважити	137. Сипати
118. Гарчати	138. Жебоніти
119. Муркотіти	139. Бубоніти
120. Шипіти	140. Белькотіти
121. Гудіти	141. Белькотати
122. Торохтіти	142. Шушукати
123. Цідити	143. Мовити
124. Кинути	144. Дейкати
125. Вилити	145. Подейкувати
126. Довбати	146. Ректи
127. Бушувати	147. Цвенькати
128. Розлютитися	148. Балакати
129. Гарячкувати	149. Зносити
130. Воркувати	150. Теревенити